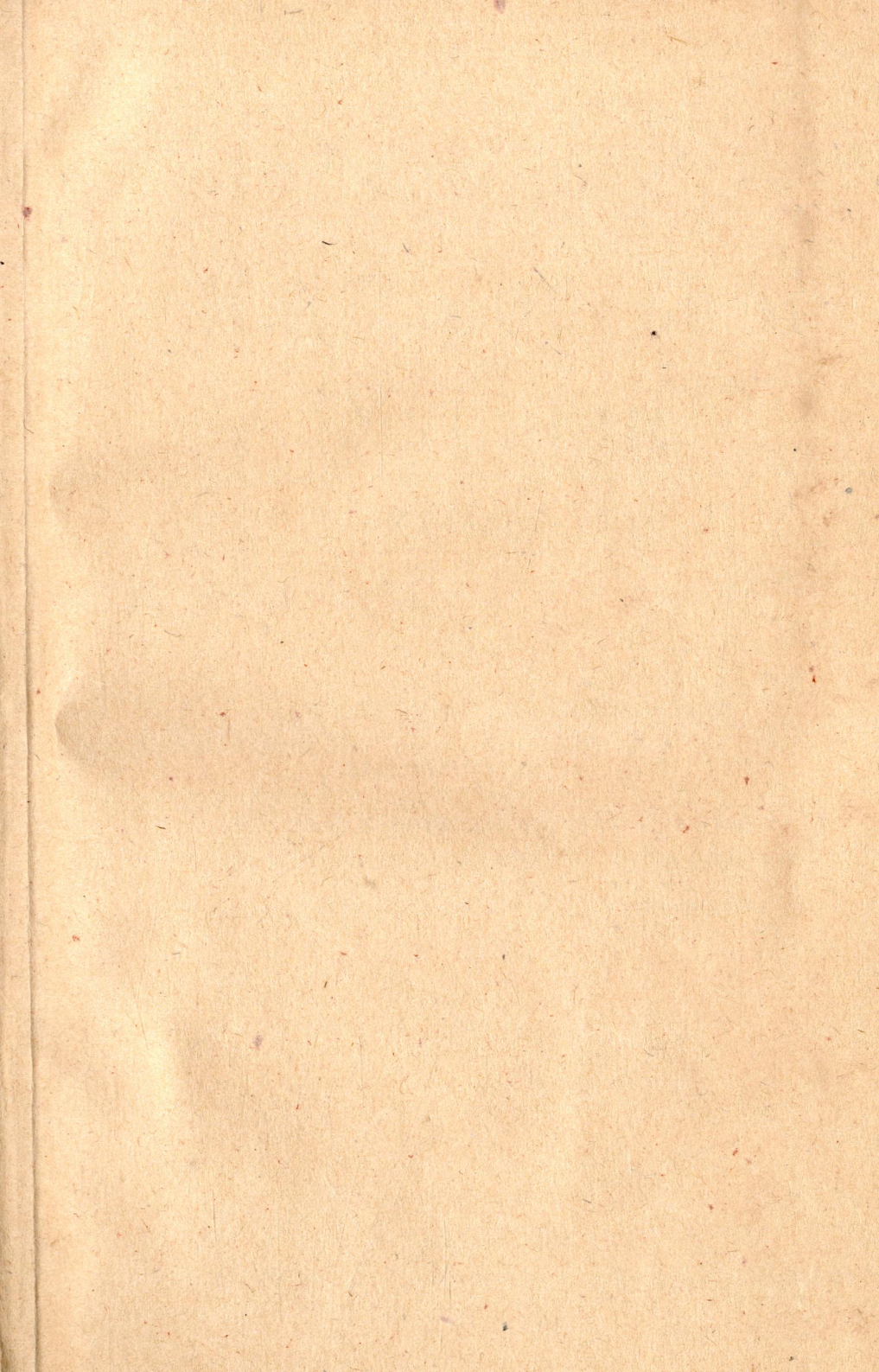

Збірник
Хліборобської
України

(Неперіодичний орган)

Рік 1933

Том II.

Заснований

Вячеславом Липинським

продовжується при співучасті

**Володимира Залозецького, Николи Кочубея,
Василя Кучабського, Романа Метельського
і Михайла Савур-Ципріяновича.**

Прага 1933.

Видання Брацтва Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців.

З М І С Т.

Никола Кочубей. Вступне слово.

Василь Кучабський. Завдання Гетьманського руху на Західній Україні. (Продовження).

Володимир Залозецький. Прояви класократичного світогляду в реформістичних течіях Західної Європи. (Продовження).

Володимир Залозецький, Никола Кочубей, Василь Кучабський, Роман Метельський і Михайло Савур-Ципріянович. Недопустимі методи політичної боротьби.

Лист Вячеслава Липинського до Василя Кучабського
з 15. грудня 1930.

З листа Вячеслава Липинського до Володимира Залозецького
з 24. січня 1931.

Пояснюючі записки Николи Кочубея:

I. В справі „будапештського договору“

п. Павла Скоропадського.

II. В справі приналежності п. II. Скоропадського
до масонської льожі.

III. В справі зложення Головування в Гетьманській Управі
Николою Кочубеєм.

*Адреса Видавництва і Адміністрації „Збірника Хліборобської
України“.*

10

400

Збірник Хліборобської України

(Неперіодичний орган)

Рік 1933

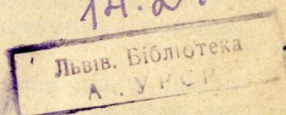
10276/II
Том II.

Заснований

Вячеславом Липинським

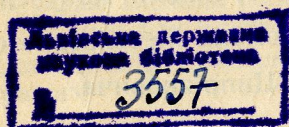
продовжується при співучасті

Володимира Залозецького, Николи Кочубея,
Василя Кучабського, Романа Метельського
і Михайла Савур-Ципріяновича.

Прага 1933.

Видання Брацтва Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців.

Н. Кочубей.

Вступне слово.

Про Велику Ідею і Велику Дію.

*Присвячую пам'яті Вячеслава Липинського
14-VI-33.*

І тим, хто біля нього станули і стануть.

У »Вступному слові« перш за все хочеться звільнитись від втягаючих в себе, як болото, дрібязковостей та щоденних злиднів і перенестись думкою до того великого, що існуючи і діючи в маєстатичному життю всесвіту, дав людям звідки черпати мудрість і сенс своєму існуванню — до Богом створених гармонійних порядків і законів, керуючих відродженням і відновленням життя.

Людство серед пануючого хаосу тління і розпуки потребує перш за все великого упорядкування і маєстатичних, відроджуючих і відновлюючих, Ідеї та Дії, та відповідаючого їм конкретного пляну виходу людства з того мертвого кута, в який загнали його ідеї-теорії, ідейки-льозунги та відповідаючі їм людська ментальність та діяльність.

Куда ж звертатись за ними, як не до ніколи не ізсихаючого джерела?

Припустимо на мить, що ми оточили щасливого, орючого своє поле ратая високими, неприступними і непропускними мурами, відрізуючими його від обрію і заслонюючими собою від нього простори далі...

І в ту же мить ми побачимо, як досі щаслива людина, трудом своїм розверзаюча і запліднююча лоно Матері-Землі, втративши рівновагу і спокій, обернеться в каторжника, ненавидячого свій труд, або божевільного, здібного кожної хвили розторопити свою голову о неприступні каміння мурів.

Припустимо тепер на мить, що ми відрвем цього щасливого ратая від його поля та примусимо його блукати по тих просторах, краєвид яких так необхідний для рівноваги його духа і для одуховлення його труду...

І тут знов ми побачимо, що втратить він рівновагу і спокій, обернувшись або в безпредметового мрійника, блукаючого за своїм щастям, або в лютого хижняка, алчущого здобичі.

Ось до чого привело б приложення до людини наших припущень...

І це зрозуміло...

Безмежні простори далі — оточуючі людину, але для неї неосягаємі, — це образ вяжучої людину з всесвітом і одухотворяючої її дію **Ідеї** примування до прекрасного відродження і відновлення перематаючого тління і недолю, а тому і щасливого життя в згоді з мірою в часі і з думкою Бога в вічності.

Поле — сене і міра одухотвореної Ідеєю людської Дії.

Відірвання одного від другого стає безплідною ідею і руйнуючою дію та скалічуючою дух, розум і волю людини фантастикою.

І все ж таки якраз ця фантастика прикладається в сучасності до окремих людей та всього людства.

Хиба не втратили одні рівноваги задля замкнення себе в мури різних ідей-теорій, обертаючих їх в каторжників і божевільних?

Чи не втратили другі спокій блукаючи в безмежних просторах ідей-гасел за своїм щастям, або здобичю?

Як же визволити одних від утиску мурів, а других від спокуси мандрювання за щастям і здобичю?

Тільки **Ідеєю та Дією**...

Але вони мусять бути великими і маєстатичними.

Великою і маєстатичною ідея буде тоді, коли вона буде для всіх — сильних і слабих —, во всьому — в непомірно малому і неімовірно великому —, **недосягаємою** ані для кого ані ніколи, але **правдивою і діючою в вічності**, — діючою так, щоб людська дія могла бути її продовженням і розвиненням **в часі**.

Тільки так буде вона **во всіх, для всіх і власністю всіх**.

А дія буде тоді великою і маєстатичною, коли впливаючи з діючої в вічності ідеї, в часі вона буде мати такий самий, як велика ідея в вічності **розмах**, але відповідаючу часу **міру**.

Тільки так зможе вона стати одним спільним для всіх ділом.

Тому не можна шукати за ними лише тут, або там — у одних, або других, або шукати окремо за одним чи другим.

Це значило б лише марно перетрушувати річи, даремно вивертувати явища на виворот, дрібязковістю, негуєючою їх

самих — великих тим, що вони спільні, і тим, що вони **всюди і во всіх**.

Та і таке шукання лише привело б до проглядення головного — їх **універсальности та всюдусущности**.*)

Але і тримаючись осторонь від життя і тільки спостерігаючи і приглядаючись явищам, теж не можна їх побачити, бо вони укриті самим життям.

Отже, залишаючися в самому життю, їх можна лише відчутти, як тільки відчутти можна **житєву правду**, як тільки можна відчутти думку **Божу**. Відчутти їх значить не знайти якийсь порятунок, лише знайти точку **приложєня** для дії. Тільки від цієї точки одержують розум і воля людські належучі їм **функції пізнання і виявлення**.**)

Коли б світ був не опаскужений і не загажений, як би дух, розум і воля людські не були скалічені, то відчування Великої Ідеї і Великої Дії давало б споглядення прекрасного і такого б прекрасного в Світі, як в Раю, хоч і в присутности смерті, було б досить. Але в опакощеному, знівеченому і загаженому Світі покаліченій природі людській відчування Великої Ідеї і Великої Дії можуть лише дати **страждання**, загострюючи відчуваючі функції духа.

Тому і стала Ідея перед всіма тепер, коли страждання доходять майже до краю, так чітко, що можна її вже начертати **словом**.

Рай на землі не мислим, поки існує смерть, тління, недолі і люде залишаються людьми. Тому і всі спроби творєня видимости Раю лише калічать людську істоту, нищать міру і заслонюють саму житєву правду — думку Бога в вічности.

Але людині потрібно прямування до прекрасного і щасливого життя якраз в присутности смерті, тління, недолі і серед людей, залишаючихся людьми.

Прямування до такого життя можливе, бо нема абсолютної смерті, а перемогою над нею єсть віра і саме загробне повстання. Життя ж своїм відродженням і відновленням перемагає тління і недолі.

Отже людина потребує прямувати, в згоді з мірами в часі і думкою Бога в вічности, до прекрасного відродже-

*) Мабуть якраз завдяки цьому такий великий мислитель як Достоевський так і не знайшов їх та не висловив свого „нового слова“, бо шукаючи цього слова тільки у руського народу, і тим шукаючи загального в окремому, залишався він все біля них, інтуїтивно відчуваючи їх потребу, муки і потуги їх відродження (не народження, як він думав), але не їх **самих**. Н. К.

) Не треба тлумачити цього як негування самого розуму і волі, або низведення їх на другорядне місце. В природі єсть **гієрархічне, але нема **другорядного**. Висловлене треба розуміти тільки як наділення людського розуму і волі відповідними їм функціями, не заслонючими, як в сучасности, функцій духу — функціями спираючимися на дух. Н. К.

ням і відновленням перемагаючого тління і недолю, а тому щасливого життя, уготовлюючого ґрунт для міцного росту і розвинення поколінь поза смертю людини, а саму людину, до перемоги над смертю через повстання.

Ось ця, як всяким словом, лише приблизно начертана Ідея, нераз вже в вічності відвертавши своє лице від самопевності і самозакоханости людського розуму і знов на-вертавши його до людини в часи розпуки і страждань:

Ідея житєвого шляху, несуча постійним відродженням хвалу Богу і постійним відновленням одних людей в других наділяюча людство мудростю і задоволенням ступневим і скеровуюча його до прямування серед самого людського і самого буденного, серед гріха і смерти до все більш глибокого відчущання, все більш повного пізнання і все більш досконалого виявлення житєвої правди.

Тут нема перемішання і переплутання поміж Божим — вічним і людським — тимчасовим. Але єсть найпростіще і разом з тим мабуть найтрудніше: — розвинення і виявлення божого гармонічного в людському льогічному.

Це єсть вже завдання пізнання і виявлення, потребуючих пориву до активної покути через позитивну дію.

Активною покутою в часі єсть постійне прямування до пізнання і зрозуміння в його причинах і наслідках всього скалічуючого людську істоту і життя та звільнення від нього Богом даного людині талану — духу, розуму і волі —, і так відновлення гармонійного їх розвитку, гармонійного співвідношення і гармонійного виконування їх функцій — відчущання, пізнання та виявлення.

Активною покутою єсть прямування до пізнання, зрозуміння і очищення життя від створених самою ж людиною каліцтв і противорічностей, нищучих і заслонюючих собою природні порядки річей і природні закони відродження і відновлення.

Нарешті активною покутою єсть прямування до пізнання і зрозуміння цих гармонічних порядків-праобразів гармонічного гієрархічного ладу та цих законів відродження і відновлення, — законів, вяжучих у всепопторні циклі народження, буття і смерть і згладжуючих між ними межі і так стаючих єдиною трівкою і непорушною основою органічного розвитку індивідуальної і колективної особистости, звязуючи самодіяльність їх і співпрацю трівкими узами відродження одних людей в других і скеровуючи так людську дію на приємственне запліднювання життя добірним живим зерном труду, — добірним зерном, а не мертвим або нехворощю безпутньої шарпанини.

Звідеи і позитивна дія.

Неупинне і неустанне прямування до гармонійного розвитку духа, розуму і волі людини та їх відчущаючих, пізна-

ючих і виявляючих функцій шляхом виявлення себе в органічно-суцільному типі людини, відповідаючому його мірі в часі, і в той же час безупинне і неухальне виявлення природних гармонічних порядків і природних гармонічних законів відродження і відновлення в порядках і законах людських в згоді з думкою Бога в вічності — це і єсть Великою Дією — одним для всіх спільним позитивним діланням, встановлюючим єдину етику, єдине право, єдину духову традицію і єдину логіку позитивного розвитку, без яких нема солідарности поміж сучасниками, привмствености поміж поколіннями та загального поміж людьми примирення, — воно і єсть єдиною мірою величі духа, думки і волі людини в часі.

Це і єсть плід пізнання і виявлення. І в цьому пізнанні завжди невідстарчаючому і в цьому виявленні завжди недосконалому мусить складатись **конкретний і практичний план на сьогодні** — все невідстарчаючий і все недосконалий, але потрібний, аби не втратити здібности жити на землі серед дійсно існуючих людей, їх потреб, рівня та мір і умов часу.

Часть виконання цього плану, випадаюча на кожного, — мала та велика —, єсть активним **мессіянським служенням Великій Ідеї і часткою Великої Мессіянської Дії** серед найблизчих і на своїй землі, — служенням, в якому вибраними стають не ті, що свою **правду** несуть та прищеплюють другим, а ті, що своїм **служенням** універсальній і повсюдній ідеї спонукують своїх ближчих до такого ж, відповідаючого частці плану і здібностям, **служення**.

Таке служення Великій Ідеї і Великій Дії стає основою щоденної, буденної людської дії в обставинах місця і часу.

Перший серед нас в наші часи відчув і зрозумів всю величезну вагу відчуження Вячеслав Липинський.

Воно то і стало вихідною точкою розвитку пізнаючих і виявляючих функцій його розуму і волі. Якщо приглянутись до його, начертаних словом, думок не з погляду мертвої букви, а з погляду духового, то відчуємо в кожному слові тугу до все глибшого відчуження житевої правди, до все більш повного пізнання і зрозуміння її, до все більш доконаного її внутрішнього і зовнішнього виявлення.

Це і дало йому здібність **определення каліцтв і протиріччостей в загальній і українській дійсності**.

Це і дало йому можливість **формулювати завдання Великої Української Ідеї і Великої Української Дії** серед самого невідрадного українського життя. З них і став повставати **конкретний і практичний план**, розуміється не **відстарчаючий і не досконалий**, але вже зрушивший з місця,

з мертвої точки процес відродження і відновлення Української Землі і Українського Люду.

Якщо ця велика Українська Ідея, Дія і Плян, які єсть часткою великих універсальних Ідей, Дій і Плян, ще не дійшли до серця українського загалу, то тому, що відчуваючі здібности його ще занадто оплутані рутиною ідей-теорій та емоціями ідей-гасел. Тому і про пізнаючі і виявляючі його здібности вже нема чого і думати.

Богато потрібуватиметься страждань і недоля, поки наступить час, коли Ідея і Дія проникнуть в гущу загаду та викличуть здійснення Конкретного Пляну, котрому не тільки служитимуть одиниці, але за який здобен буде спільно класти голову весь український Нарід.

Але цей час прийде, бо український нарід має все для цього потрібне і нема чого йому ставати останнім.

І тим скорше прийде він, чим більше віддамо сил месіянському служенню, — виконанню тої частини Великого Пляну, яка на кожного з нас на сьогодні падає, бо тільки через таке служення і виконання станемо ми народови українському зрозумілі.

Василь Кучабський.

Завдання Гетьманського руху на Західній Україні.

(Продовження).

VI.*)

Головною признакою розкладу політичної, державної, державнотворчої, субстанції всякого народу і в свою чергу головною причиною все дальших поступів того розкладу є демагогічна гра на інстинктах рознузданої маси. Аджеж по правді покликаними до дійсної політики є з природи річі лиш дуже нечисленні круги серед народу, такі, які мають дані для того, щоб відчувати пульс життя і власного народу і сумежного світу, і несуть у своїй душі найвище почуття відповідальности за долю народу і перед усіми минулими і перед усіми будучими його поколіннями. Чим більше непохитний є авторитет отих по своему етосі провідних кругів серед усієї решти народу, — а передумовою цього авторитету й є якраз те, що вони такий етос у собі справді несуть і тому ділами всього життя свого є здібні викликувати беззастережну пошану й вірність для себе —, чим охтініше ота решта народу віддає тим кругам у руки долю всієї вітчизни, чим менше вона розполітикована в змислі встрявання всіх проходимців у найвищі державні справи, а чим більше вона політично розумна в змислі живого відчуття того, що

*) Праця Василя Кучабського, яку тут продовжуємо друкувати, була розпочата ще в листопаді 1930, підчас відомих важких подій у Галичині, а донедена майже до свого кінця на весну 1931. Більша часть усього того манускрипту була читана Вячеславом Липинським. З уваги на це, що ця праця була виготовлена для наших „Збірників“, продовжуємо друкувати її без істотних змін, дарма що в міжчасі Василь Кучабський опублікував ряд писань, в яких подрібніше розглядає поодинокі питання, порушені теж і в друкованій тут праці. Зокрема тема VI-ого розділу цієї праці була предметом багато основнішого і більш отверто висловленого розгляду у виданій цього року окремою книжкою у Львові і передтим, у 1932-ому році, друкованій у львівській „Меті“ публікації „Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистови“. Туди й відсилаємо читача, але без уваги на це друкуємо тут цей VI-ий розділ по суті незмінено. (Замітка Видавництва).

добро вітчизни якраз на тому й полягає, щоб кожен стояв на відповідному для себе місці й за не своє діло й не брався, — тим більше політичне здоров'я народу. Але розложеним — таким, як наші — часам видається, що державні, політичні, справи є ніби-то не пайважчим — яким воно в дійсності є —, тільки навпаки найлекшим і навіть найдурнішим ділом на світі; бо щоб бути хочби лиш дроворубом, треба якогось вміння й досвіду в дроворубній справі, а щоб займатися «політикою» й так рishати про долю народу не раз на десятиліття, а то й століття, на це ніби-то доволі язика в роті. Тож політичними руйнниками серед усякого народу були, є і будуть усі ті одиниці і групи, котрі під якими то не булоб гаслами й «переконанями» — всеодно, чи інтернаціональними, чи «націоналістичними», «буржуазними», чи соціально-революційними, республіканськими, чи «монархістичними», чи ще якими іншими — віддають політичні, державні, справи під таке «рішення», яке в даній хвилині подобається розагітованій до білого, чи до червоного вулиці, і виривають осьтак керму державою вдумчивому політичному розумови, який повинен приймати свої рішення не з уваги на їхню хвиливу «приємність» чи «неприємність» для почувань народу, тільки з уваги на користь і добро для його теперішності й будуччини, — та кидають так оту керму на зло й загубу вітчизни своєї на поталу змінчивим, а завше сліпим і безрозумним настроям, уподобаням і інстинктам товпи.

Отже розклад серед польського народу полягає на тому, що провідних, етосом і розумом політичним перепоеаних і загально авторитетних кругів серед нього вже майже не стало, а «політика» стала ділом демаґогії. Головним-же носієм отого демаґогічного розкладу є польська національна демократія. Вона перевишає всі інші партії польські об'єднання, неправдою, зневажистю до всіх инакше від неї думаючих Поляків, амбіцією бути при «владі» за всяку ціну, а особливо вмінням розбавувати вулицю й її дикі інстинкти, щоб у каламутній водичці ловити свою рибку «політичного» ґешефту. Є соціалістичні партії, як ось соціальні демократи в різних країнах Європи, які руйнуючі думку їхніх народів впливи їхньої марксистської теорії і руйнуючі етос тих народів впливи їхньої демаґогії, яка розбиває внутрішню народи клясовою непримиримістю, рівноважать принаймні тим позитивним ділом, що об'єднують клясово однородний елемент для деяких практичних, а загально корисних реформ в області соціальної опіки і так до деякої міри допомагають громадянству упорядкувати себе внутрішню на означені, виразні табори, які знають, чого вони хочуть, і з якими можна битись, але й можна теж і миритися, бо вони виразні і внутрішню до якоїсь міри дисципліновані. Але поль-

ська національна демократія викликає своєю демагогією один тільки хаос і повне затемнення всіх дійсних відносин у нутрі польського народу тому, що під своїм гаслом «народового інтересу» скупчує здекласовану, психічно спролетаризовану масу, загубившу внутрішній зв'язок зі своїми класами і всяке розуміння органічності внутрішньої будови народу. І власне такий глибоко розложений напрямок дає життю польського народу тон і зміст, бо ніяка партія польська не є в силі витримати конкуренції з отими віртуозами рознуздання, не вживаючи такої ж самої зброї брехні, облуди, інтригантства, взаємної ненависті і підкодування товни.

Уздоровлення-ж Річипосполитої було б можливе що-лиш тоді, колиб підвишити публичну мораль народу. І це, бути може, не було б виключене, колиб ця держава простягалася на одні тільки корінні польські землі. Бо будучи самі між собою, Поляки чейже з часом пізналиб, що зло не лежить у тому, що серед них панує багато різних і взаємно собі суперечних програмових «переконань», а в тому, що методи, якими вони взаємно себе поборюють, є повні розкладу. Але в силу заняття Галичини вселився в польський народ погляд, що ніби-то Українців можна в ім'я «народового інтересу» нищити взагалі всякими можливими способами, і цей «еґоїзм народовий» рішає теж і про методи міжпартійної борні серед самих-же Поляків. Бо раз національна демократія вмовила в себе, що вона одинока стоїть на сторожі польського «національного інтересу» і що його змістом є нищити Українців, і раз вона боїться, що всяка інша партія могла б тому «інтересови» «зрадити» і піти Українцям «на уступки», — то дійсно не лишається їй нічого другого, як відноситися до всіх інших партій польських як до скритих союзників українських і поборювати їх в ім'я «інтересу народового» точ-в-точ такимиж методами, що й Українців. До тогож заняття Галичини дало огій польській національній демократії начеб-то монополію приєднувати сторонників ненавистю до Українців, — і скількиб разів не загрозила їй існуванню якась спроба уздоровлення серед польського народу, стільки разів вона буде в силі звести оту спробу в нівець усе новим і новим скаламученням водички: розпалення вибуху ненависті всього народу польського проти всього народу українського і відверненням осьтак усе на ново всієї уваги польської від внутрішніх, уздоровляючих, завдань.

Це звихнення почувань має за свій наслідок те, що здорове законодавство може повставати в Польщі лише з надзвичайно великими труднощами. Бо засліплені зненавистю до Українців Поляки не питають, чи даний закон є корисний для їхньої вітчизни тому, що підніме рівень життя в Річипосполитій, тільки питають, чи цей закон не дає при-

надком теж і Українцям змоги хоч трохи підвестися, і якщо так, то вони його відкидають. Псується осьтак законодавча система в Польщі, бо її провідною думкою перестає бути позитивна творчість населення Річипосполитої, а став нею шкودження Українцям, яке засліпленість дуже широких кругів польського народу утотожнює з добром Польщі, так наче знищення Українців і зроблення Поляків на український кошт «численнішим народом» взагалі викональна й досяжна річ.

Має воно в свою чергу за наслідок небезпеку розстрою серед польського судівництва і зіскуптя серед польської бюрократії. Бо й найгірший польський закон дає теж і Українцям хоч будь яку правну охорону. Отже видається широким кругам польського народу, що ніби-то треба в ім'я «народового інтересу» віддати своєвольному усмотрінню поодиноких функціонерів польської держави таке перекручування, або й пряме заперечування польського закону, яке поставилоб Українців взагалі поза всяким законом. Є це глибоко вороже й шкідливе для самої Польщі ставлення справи, бо поскільки такі погляди приймаються серед державних чинників, постільки грозить небезпека, що на українських землях пройде польський державний апарат ґрунтовну школу беззаконня — і що цей дух своєвілля тоді з природи річи вже не зможе обмежитися до одних тільки Українців, лиш помяндрє разом із державними функціонерами теж і в корінну Польщу і пометить кривдження Українців на самім таки польським народі. — Де захитана справедливість, совісність, безсторонність, мораль, почуття обов'язку, там, розуміється, існує небезпека стертя всіх меж теж поміж «інтересом народовим» і інтересом особистим, — а тоді держава може зробитися в своїх правительственных кругах видовищем протекціонізму, підкуцтва, ба й непошанування державної власности. Мало цього! Боятися треба польському народови тієї небезпеки, що — ануж — серед діткнутої розкладом частини польського народу пропаде від того стертя меж між «інтересом народовим» і інтересом особистим взагалі охота до твердих зусиль, аби власною працею підвестись на вищий рівень, і витвориться, замість того загальна — а фантастична і нездійснима, бо землі українські є за малі, щоби помістити невдачників з цілої Польщі, — тяга до того, щоби чи то на державній посаді, чи то яко кольтоністи збогатитися швидко, а дешевим коштом, а хочби й беззаконням на українським населеню. А тоді моглаб вийти та небезпека, що нечесний елемент і на верхах і на низах — ануж — до решти скаламутить і затемнить у Річипосполитій Польській усе, бо який польський табір і не взявсяб за «журацію», кождий потребуватиме «журації», донавшись до «влади», перш за все сам, бо з цим ментом увесь розложений, спекулянтський елемент у миг пристане до цього,

щоб як передтим з анархії, так тепер із «журації» робити свій «інтерес».

Але цим не вичерпуються небезпеки, які грозять польському народови. Раз польська народова демократія поклала у підвалини Річипосполитої безрозумно механічну псевдоідею, що ніби-то досить «стати численнішим народом», аби до великодержавних завдань дорости, то очевидно з'являється та небезпека, що політична думка польська може евентуально ще прийти до рівно механічного висновку, що всі внутрішні біди держави зрівноважить існування «міцної армії», у розумінню численного й добре озброєного війська. Грозить отже небезпека, що — якщо оте настиглоб, — то усе, що господарство держави створить, піде без решти на мілітаризацію Польщі, яка тоді сталаб одним-одиноким державно-організаційним польським успіхом і досягненням. На руїнах усіх здорових органічних суспільних зв'язків, на повному розбитті здібних до державного будівництва класів, на трясависку загальної масовості, повсталаб тоді одна-одинока серед польського народу суцільна класа: воїволиків-непродуцентів. А що всі інші класи булиб розторощені і тому ця понад усяку міру за велика воєволицька класа не малаб кому підчинитися, навіть колиб цього хотіла, то — чого доброго — моглоб тоді вийти таке, що війсьсько, в тій свідомості, що на ньому одному Польща стоїть, а без нього вона паде, з природи річи моглоб розполітикуватися, розсуджуючи — як це звикла завше робити кожда армія в своїй примітивно думаючій, а молодецькій бундючності —, що ніби-то воно одно-одинокє є в стані «силою навести лад», який «цивілі псують». Якщоб так сталося, то тоді булаб та небезпека, що одним-одиноким природним, Польщі все більше і більше сутєво відповідаючим державним устроєм сталаб у все більшій мірі: постійна мілітарна диктатура з усіма катастрофічними зламами, які отака мексиканізація з природи річи в своєму почоті несе. Армію-ж, яка раз за смакує «влади», потім уже стає дуже трудно і чим далі тим трудніше від такого смакування відучити. Правда, Республіку Римську постигло в її період мілітарних диктатур щастя, яке граничило просто з чудом, а саме, що з'явилася така величава постать як Цезар і що від цієї постаті вийшло заснування монархії під видом Римської Імперії. Але скільки десятиліть трєвав внутрішній заколот, поки держава знайшла цей новий устрій? Тож після смерті якогось загально признаного диктатора, який започаткував у якійсь даній державі мілітарну диктатуру, завше виринає питання: ануж його діядохи не зуміють погодитися на одного вождя, ануж вони поділяться, кождий «шукаючи опори» в иншій партії? А тоді приходить з невідхильною konieczністю період мілітарних «революцій» і «контрреволюцій».

»диктатур« і «волі революційного народу», і то період тим небезпечнішого заколоту, чим численніша й ліпше озброєна є розполітикована армія.

Заняття Галичини не вийшло отже польському народові на здоров'я, бо воно дуже утруднило його внутрішню консолідацію і замість цього отворило перед ним крайню небезпечну можливість поступового внутрішнього розстрою Річчипосполитої. На розстрій-же внутрішній Польща при своєму дуже несприятливому географічному положенню ніяким чином не може собі дозволювати, бо вибух акутного розстрою міг-би в цьому положенні дуже легко скінчитися катастрофою держави під натиском зовнішніх сил. Але-ж яка держава є перед вибухом акутної стадії розстрою, якщо не нині, то за десять, чи двадцять, чи трицять літ, безпечна, — якщо вона не усуне заздалегідь тих первопринчин, котрі розстрій безупину викликають і підсичують?

VII.

У якомуж відношенні не вийшло заняття Галичини Польщею на добро теж і нам, Українцям? Щоб відповісти на це питання, треба здати собі дуже виразно справу з нинішнього внутрішнього стану галицької вітки народу українського, а це знов неможливе без ґрунтового пізнання подій у Галичині в 1918—1919-ому році.

Колиб Українці були дійсно державно думаючим народом, то перш за все сьогодні булоб їм ясне й самозрозуміле, що такі зовнішні нагоди для поневолених народів заснувати свою державу, як та, що її приніс був Україні 1917-ий і 1918-ий рік, не трапляються не то що дня, чи що року, а й навіть що десятиліття. Поміж 1709-им і 1917-им роком таких нагод було для Наддніпрянщини може лиш дві: 1812-ого і 1855-ого року, при умові, що Українці булиб внутрішньо здатні покористуватися отими двома нагодами катастрофічного ослаблення Росії. Галичина-ж навіть і стільки нагод не мала: поміж 1648-им зглядно 1655-им і 1918-им роком мала вона одну-одніську нагоду 1704-ого року, бо на перешкоді її відірванню від Польщі до самостійности підчас першого поділу 1772-ого року стояли тенденції всього тогочасного світа — прусько-російсько-австрійський союз —, а на перешкоді її евентуальному державному визволенню від Австрії 1848-ого року стояла незломана ще, а революції в Австрії ворожа Росія.

З тих перспектив булоб Українцям сьогодні очевидне, що хвилина фактичного заснування нових держав залежить не так від власної волі даного поневоленого народу, як радше від загального історичного ритму світа, і що всеціло лежить у рішенню, волі і розумі поневоленого народу

лиш одне: чи він зуміє в своєму власному внутрішньому життю використати час поміж двома світовими кризами так, щоби при найближчій кризі його держава мусіла повстати з неблаганою й невідхильною konieczністю, чи навпаки він оті десятиліття прогавить, і грядуча нагода пройде мимо нього так, що він її навіть і не завважить, або-ж, що він вправді зірветься наче з просоння й поферментує трохи — як Україна у 1918—1919-ім роках —, але з неблаганою й невідхильною konieczністю буде ще раз поневолений.

Якщо б Українці такі річі бачили, то сьогоднішній час був-би для них після їхньої поразки 1919-ого року часом глибокої призадуми над причинами, які оту поразку з неминучою konieczністю призвели, і часом зусиленої внутрішньої праці, щоб на підставі кровю окуплених досвідів перебудувати ціле своє національне життя так, аби виключити з нього все те, що оту поразку спричинило, і рівночасно скріпити в ньому все те, що в боротьбі 1918—1919-ого років давало Україні, а з окрема Галичині, силу і відпорність, — щоби після таких, десятиліттями довершуваних, внутрішніх зусиль увійти в грядучу колись світову кризу яко по самій своїй суті державний тому непобідний народ.

Особливо відносини в Галичині були в 1918—1919-ім роках надзвичайно прості й прозорі, так що всякому більш-менше вдумчивому Українцеві повинно б бути очевидним, на чому полягала сила, а на чому слабкість галицької вітчизни нашої в тому часі.

Сила наша, галицька, полягала по перше на тому, що наш народ мілітарно змобілізувався був приблизно на 80 відсотків усіх до зброї своїм Урядом покликаних Галичан — а це було неабияке зусилля, коли подумати, що в нашій країні повних чотири роки шаліла світова війна, — і по друге сила наша полягала на тому, що цей на оборону вітчизни своєї повстаючий наш народ беззастережно підчинився військовому і політичному прововоду своєї інтелігенції, яка в свою чергу виконала в часі між листопадом 1918 і січнем 1919 доволі зміло технічно-організаційну працю так при формуванню війська, як теж і державного апарату, так що на протязі кількох днів ми, Галичане, захопили в наші руки всю землю нашу по Сян, а на протязі кількох тижнів після того її с'як-так внутрішню упорядкували.

В чому-ж була причина того, що наш простий народ так добре списався? — Одні говорять, що в тому, що він був національно свідомий, а другі додають, що ще і в тому, що він сподівався дістати «землю без викупу». Цими двома поясненнями Українці сьогодні задовольються, а тимчасом треба було б їх справдити, а не на віру приймати. Бо це факт, який сьогодні може засвідчити кождий спостережливий старшина галицький, що найліпшого жовніра галицько-україн-

ського доставили були якраз москвофільські села й повіти, в яких ані «української»*) національно-освідомлюючої пропаганди ані теж ніякого соціального револютування не було, — що трохи гіршого, але всеж доброго, жовніра дали були національно-демократичні села й повіти, в яких виправді національно-освідомлююча праця відбулася, але соціальна демагогія ще не занадто розгулялася, була, — і що найгіршого жовніра і найбільше дезертирів принесли були Україні в дарі всі ці радикальні й соціал-демократичні села й повіти як ось Гуцульщина або деякі надзбручанські області, в яких «українське національне освідомлення» було рівнозначне з аграрною «революцією», в яких населення думало, що «Україна дасть ліси, пасовища і панські маєтки». Ви«ходилоб із того по перше, що найбільшу силу уявляли собою всі ті земляки наші, які ніякої заплати за своє патріотичне діло від «України» не очікували й не бажали, і по друге, що було в старому москвофільстві щось, що робило наш народ з державного нашого і протипольського становища вартішим елементом, аніж та «українська національна ідея», яка в Галичині на передодні світової війни так загально серед нашого народу перемогла була.

Але які були зрештою передумови того, що галицьке селянство взагалі можна було національно освідомити і навіть перепойти бажанням мати свою власну державу й за неї класти голови?

Трудно уявити собі картину більшого занепаду й більшої не лиш духової, а й просто навіть фізичної здегенерованості цілого племені, як картина нашої селянської Галичини в 1850-их роках. Це був не тільки неймовірно темний і національно несвідомий, а ще й до білого запоя розпитий і до найглибших підрів своїх по «хрунівськи» продажний народ. До такого панциною так глибоко зіпсутого «народу» йти з якоюсь національною свідомістю та ще й з якоюсь державною ідеєю булоб річю абсолютною безвиглядною, бо того роду вищі ідеї можуть з природи річи прийматися тільки на якімсь принаймні в найпримітивніших людських відношеннях хоч трохи ушляхотненім ґрунті. Отже піднесення нашого галицького селянства розпочалося не «українським освідомленням», бо в тому часі про «українців» у Галичині ще й спомину ніякого не було, а розпочалося отим найпримітивнішим людським удосконаленням. Цю величезну, сьогодні «українцями» цілком призабуту уморальнюючу пра-

*) „Українство“, „українець“ і „український“ в кавичках означає той специфічний тип „українства“, який поміщувався „лівіше кадетів і правіше большевиків“, себто накладав на українську національну ідею відпечаток партійної програми й надавав українському національному рухови характер партії. Сьогодні — завдяки діланню В. Липинського — таке „українство“ належить уже — слава Богу — до минувшини.

цю перевели не «українці», тільки галицьке греко-католицьке, в тому часі ще майже поголовно московфільське духовенство, починаючи від о. Івана Наумовича і 1860-их років. Примітивним, «українцями» пізніше достоту осмішеним і висміяним гаслом, під яким ота величезна підготовча праця відбулася, було: «молися, трезвися, трудися, учися». І «українці» дійсно виявили неабияку вузисть думки, з того гасла пізніше насміхаючися. Бо ніякі «популярно-освітні» і «популярно-наукові» виклади зі світлинами і з безплатним ретупом, які доказувалиб шкідливість алькоголізму на серце, нирки і печінку, не булиб у силі так успішно відтвєреати наше селянство, як звязана цієї акції з релігійно-моральними заповідями Наумовичого гасла, як доповаджування цілих сіл і округів до того, щоби поголовно, цілими громадами, складали по церквах «присягу від горівки». Теж і величезна уморальнююча акція, звернена проти «хрунівства», була переведена на своїх починах не «українцями», тільки московфільським духовенством. Бо не треба забувати, що аж до 1890-их років московфіли займали непримиримо протипольське становище, ба! що опозиція проти союзу Австрії з Поляками була взагалі одною з найголовніших причин, що викликали були й потім підтримували московфільство, і що аж до 1890-их років тенденцію «угоди з Поляками» проти Росії репрезентували собою якраз «українофіли». І треба теж відрізнати поміж отим старим, консервативним і на свій лад аристократичним московфільством і тим продуктом його внутрішнього розкладу, яким було в десятиліття перед світовою війною цареславне і православне, глибоко демаґогічне, російськими субвенціями живуче русофільство з одного боку, а з другого цілєте опортуністичне, а то й просто продажне «старорусінське» шумовиння, яке — инколи в купі з русофілами — злигалося було від 1890-их років зі старостинськими властями, дістаючи за те від українського національного табору по заслугі назву «хрунівства». Отже цілими десятиліттями аж до 1890-их років, та й пізніше, центральною фігурою народньо-освідомляючих московфільських писань був «хрунь Іван» за ковбасою й чаркою горівки, — і що-тільки вся ця акція викликаня серед нашого селянства почуття власної громадянської гідности, не піддаючоїся ніякому «хрунівському» підкупству, уможливила «українофілам» успіхи їхньої пізнішої української національно-освідомляючої діяльности, бо від усієї попередньої уморальнюючої акції московфільського духовенства наше селянство доросло до того, щоби взагалі інтересуватися чистими ідеями, порівнювати московфільську національну ідею з українською і ради правдивости ідеї національної своєї, а не ради ковбаси рішитися вкінці за вишпїстю української ідеї.

Ці створені москвофілами і аж до 1890-их років скріп-лювані теж і «українофілами» фундаменти національної мо-ралі нашого, галицького, селянства пізніці «українці» — поскільки вони зійшли на бездоріжжя соціального ради-калізму — по части збурили, а по части — поскільки вони зберегли помірковані традиції первісного «українофільства» — розбудували.

Річ тут — розуміється — не в самій по собі тенденції зорганізування малоземельного й безземельного селянства, яку репрезентували собою радикальні «українці». Обеднання станів, верств, клас, боротьба робітничої класи за справед-ливу заробітну плату, чи змагання малоземельно-селянської верстви за справедливую земельну реформу, — це є річі, які теж і ми, класократи-монархісти України, визнаємо по-зитивними, будуючими. Але це, що ми в соціально-радика-лістичних партій осуджуємо, — це є засоби демагогії, засоби пищення можливості міжкласових і міжстанових порозумінь і співпраць, засоби ширення з ґрунту фальшивих масово-нівелюючих, з абстрактно-інтелектуалістичного способу ду-мання випливаючих ідей про трафаретну комуністичну, со-ціалістичну, чи колективістичну розв'язку соціальних пи-тань.

Отже оте соціально-радикальне галицьке «українство» уявляло собою моральну реакцію й регрес у тому відношенні, що відродило, удосконалило, зробило субтельнішою, вищо-му культурному рівневи більше відповідаючою, так би мо-вити: «ідею» «хрунівської» ковбаси і чарки. «Хрунь» керу-вався у своїх «політичних» рішеннях своєю персональною користю, а радикальне «українство» «освідомлювало» «на-род», що він зробить ліпший інтерес, лакомлючися не на ту ковбасу й горівку, яку негайно за свій виборчий голос від польського старости дістане, а на ту стократно довшу — хоч що правда лише в злудній імагінації «маси» істнуючу — ковбасу і ту стократно щедріще вимірену горівку, яку він собі «громадою» зможе колись зафундувати, якщо при допо-мозі «українських» радикальних демагогів — і тільки при одній лиш їхній монополярній допомозі — дістане ті «ліси, пасовиска й лани», які «кровопійці ляцькі», «панік» і «діди-чі» «народови» забрали. Відсіль одним із найуспішніших аргументів, якими в свій час москвофіли вдержували при собі статечне галицьке селянство, було вказування на те, що в «українських» селах панує піянство, забіяцтво й злодій-ство», — настільки помітний був регрес громадської моралі від отакої радикальної «національно-освідомлюючої» «укра-їнської» діяльності. Як негативно відбився отой «ідейний» ренесанс «хрунівства» на українській національній і держав-ній справі, цього відстрашаючим доказом і в 1918—1919-ім роках була і сьогодні є оспівана не по заслугі сентимента-

лістами українськими і по сьогоднішній день більше за всі інші округи розпита і продажна Гуцульщина.

На наше національне і державне щастя не скрізь у Галичині, а принаймні не в такій застрашуючій мірі, «українство» звязалося з соціальною демагогією, тільки продовжило теж і позитивні, творчі, традиції москвофільства й старого «українофільства». Сюди належить уся як на галицькі відносини величезна культурно-освітня праця «Прогресу» і різних національно-економічних установ, яка примітивну народню мораль, плекану отцями Наумовичами, дуже значно видосконала, так що можна сказати, що за двадцять літ поміж 1890-ими роками і 1914-им роком українська селянська Галичина змінилася до непізнання позитивно.

Осьтак силу нашу, галицьку, що проявилася у збройній мобілізації всього нашого селянства на 80 відсотків, викликало не само по собі «національне освідмлювання» — а вже в ніякому разі й ні трохи демагогія соціальної революції —, а викликало в першу чергу вперте, десятиліттями осягане, констатуюче самопосвяту цілого життя двох поколінь найбільш позитивної інтелігенції галицько-української, глибоке уморальнення нашого галицького селянства і звязання цього уморальнення з українською національною, а потім і державною, ідеєю.

І треба сказати, що москвофільство багато тісніше звязало було оте уморальнення з державною справою нашою, аніж галицькі «свідомі українці». Бо в противенстві до демократизму й республіканства «свідомих українців», які робили національний «ідеал» з Гонт, Залізняків і Кривоносів, відбираючи осьтак своїй національній ідеї всяке найвище етичне оправдання, москвофільство зробило змістом нашої національної справи, як воно ту справу бачило, — етос монархічної ідеї. Воно, москвофільство, освідмлювало з національного боку теж, але освідмлювало історією нашою княжих часів, включно з часами Галицько-Волинської Держави, і викликувало таким типом освідмлення тугу за відновленням величі «Святої Русі», бажання мучеництва за ту «Святу Русь» — мовляв: хай усіх нас почетвертують, аби тільки величчя «Свята Русь» затріюмфувала —, а «ідеал» Гонт, Залізняків і Кривоносів нічого величнього перед очима не ставив, до героїчних вартостей людської душі не промовляв, благовійних, повних глибокої покори почувань у відношеню до Вітчизни, Нації й Держави не викликував, не творив етосу політичного такого, який звязує справу свого народу з Богом і так службу народови утотожнює зі службою Богови та в ім'я добра вітчизни розпалює всю душу аж до її найглибших, містичних, нідрів. Цим, і тільки цим, — етосом монархічної ідеї —, пояснюється, чому якраз москвофільські, а не «українські» села й повіти

дали найдосконалішого жовніра галицького в 1918—1919-ому році. Бо хоч ідея москвофільська про один руський народ була теоретично хибна, хоч у 1918-ому році всі оті москвофільські ще недавно села й повіти були вже «свідомо українськими», то брак усякого дійсного політичного етосу, репрезентований «українською» ідеалізацією гайдамаччини, ще не ввів був оті села й повіти розложити — і вони поставили з честю для вітчизни нашої на службу Україні той політичний етос, якого виплекав був у їхніх душах глибоко монархічний консерватизм старого москвофільства.

Другою причиною сили нашої в 1918—1919-ім роках, поруч із готовістю селянства нашого, галицького, воювати за Україну, було — як сказано — те, що оте селянство піддалося беззастережно проводови своєї інтелігенції. «Ми вас — мовляв — до школи посиляли, ми останню корову для вас продавали, а тепер ви вивчилися і розумніщі стали від батьків, — тепер ведіть, а ми будемо вас слухати». Вияснене воно вже було на прикладі Польщі, що здорові підстави має політичне життя народу, коли серед нього існує якась авторитетна провідна верства і коли вся решта народу їй беззастережно віддає в руки всю свою долю, коли — словом — ніяка розбещена вулиця не має ніякого впливу на державні справи. Цей стан політичного здоров'я був у нас у листопаді 1918: ми, Галичане, мали всім народом признану й шановану провідну верству — в постаті інтелігенції — і мали народ, тій верстві беззастережно відданий і послухний. Чи ця верства доросла до такої високої чести, про це далі буде обширно мова, — на цьому місці треба тільки запитати: що було причиною того, що ота верства такий беззастережний авторитет посідала?

Дехто каже, що сталося це тому, що «галицька інтелігенція вміла з народом говорити». Пояснення аж занадто вже примітивне. Бо коли порівняти стан нашого селянства в 1850-их роках зі станом у 1914-ому році і коли зважити, що те селянство завдячувало ціле оте своє піднесення одинокі й виключно своїй інтелігенції, бо наш, галицький, селянин десятиліттями знаходив добру раду у всіх своїх бідах і нещастях у свого інтелігента, — то не трудно чейже буде прийти до висновку, що оте повне признання авторитету довіря до інтелігенції в її цілості викликало серед народу не та частина інтелігенції, що по віках розщипалася і «вміла говорити», а та її друга частина, яка в важкій, упертій, повній самопоєвяти, на зовні невидній, щоденній праці двох людських поколінь ціле своє життя на те клала, щоби загальний рівень селянства нашого піднести. Отже не здібність інтелігенції «говорити до народу», не її радикальна й гайдамацька демагогія в відношенню до народу, тільки навпаки почуття вдячності того народу в його відношенню до

інтелігенції за все те реальне добро, яке вона йому життям своїм принесла, а не за ті пусті слова, які вона на язиці мала, лягло в підстави і причини того, що інтелігенція наша, галицька, стала беззастережним і виключним провідником народу нашого в 1918—1919-ім роках, і то провідником, без уваги на свої партії, яко в очах народу одна й одностайна правляча цілість, пануюча над неподіленою на ніякі партії одною й одностайною цілістю решти народу, себто по найглибшій суті всієї цієї справи здійснюючи такий державний устрій на наших землях, який називається — хоч як це нашим примітивно думаючим землякам і не дивно булоб — аристократичним устроєм. Бо хоч панував у нашій Західно-Українській Державі невідповідатимий отій її органічній тенденції парламентаризм, хоч партійна распря серед отой інтелігенції ніколи цілком не вгавала і після хвилевого внутрішнього перемиря між листопадом 1918 і січнем 1919 швидко вибухнула отверто з новою силою, хоч той парламентаризм і та распря дуже швидко почали розкладати всю решту народу, то ту решту народу вся ота чимраз сильніша міжусобиця в ґрунті річи нічого не обходила, їй було в ґрунті річи абсолютно байдуже, чи її вожд був націонал-демократом, чи радикалом, — аби лиш інтелігент, і аби добре вів.

Таким народом і таким органічним політичним здоров'ям можна не то що держави будувати, а й світ навколо завойовувати. Тож галицька земля наша була на початку 1919-ого року наче острівцем відносного ладу серед розбурханих хвиль більшої чи меншої анархії скрізь навколо і не дуже так уже й багато бракувало, щоби така Галичина змогла була відбити Польщу і своїми полками вмащевувати на Наддніпрянщину і так — а це була після упадку Гетьманщини одинока можливість заснувати якусь українську державу в Східній Європі — дійсно якусь більше чи монше варту державність Україні принести. А однак ані не зуміли ми, Галичане, перемагти Польщу, ані теж наче якісь нові Варяги приневолити Наддніпрянщину до державного життя, і ми впали без уваги на здоровість нашої народньої субстанції.

Якіж були причини того упадку, в чім лежало зло?

VIII.

Одні говорять, що зло лежало в тому, що Українці «в рукавичках ласкали» Поляків у своєму запіллі і що це їх так осмілювало, що вони, вільні й ніким не переслідовані, могли конспірувати проти України й на кожному кроці їй шкодити, а це Польщу аж надило Галичину приборкати під

себе. Треба булоб — так кажуть оті люде — всіх Поляків у цілому українському запіллю поголовно інтернувати, треба булоб їх віпати, стріляти й мало що не на палі вбивати, а весь польський народ від цього «настрашивсяб» і «на землю українську не ліз-би».

Більше глупого погляду про конфлікти між народами і про способи, які в таких боротьбах ведуть до перемоги, ще здається ніхто, ніде й ніколи на світі не висловлював. Не булоб теж нам, клясократам-монархістам України, ніякого змислу взагалі займатися отими дурницями, колиб — на жаль — отакі «погляди» не займали значного місця в головах українських, і колиб не було воно нашим завданням упорядкувати хаос на землі українській.

Аджеж не треба на це ніякої особлившої проникливости, щоби бачити, що побіди в війнах ні трохи не залежать від того, чи мордується кого беззбройного й безборонного в запіллю, тільки від того, чи побивається озброєного противника на фронті, як нічого не допомогло битим більшовиками на фронті наддніпрянським отаманам те, що вони по різних Проскурах різали жидів. Окрім цього, мордування членів якогось воюючого народу десь на задах ворожого йому війська здебільша взагалі не викликає серед того народу «страху», щоб він «настрашений» тікав, тільки навпаки переповнює його жаждою справедливої кари й відплати за ворожі злочинства, — як не «страхалися» Українці в 1918—1919-ому році нічиїх «жарательних експедицій», а свою визвольну війну програли не в наслідок гульни всяких «жарательників» на українській землі, тільки в наслідок програвання рішучих фронтових боїв. Навіть на власних таки, українських, переживаннях оказується, що психічною реакцією регулярних армій — а такою була польська армія в 1918—1919-ому роках — на мордування її безборонних земляків не є «тікання зі страху», а навпаки напруження всіх власних сил даної армії, щоб не на життя, а на смерть бучися, побити нікчемного й злочинного ворога свого на фронті і за кривди своїх беззбройних земляків отому ворогові шибеницями й палями по справедливості стократно відплатити, як відплатила була в 1857-ому році невеличка регулярна англійська армія неймовірній чисельній перевазі гіндуських озброєних ватаг за повну орієнтального звірства різню англійських полонених, жінок і дітей, на яку собі «розжарені до білого» чи «до червоного» Гіндуси дозволили були собі в отому своєму повстанню.

Тай вкінці: раз хтось думає, що можна цілий якийсь ворожий народ «настрашити», і то не посідаючи ні шматка його власної землі, щоби взагалі було де «страшити» — як ось Галичане не мали в своїх руках у 1919-ому році ні пяди польської землі —, то требаб йому чейже гадати, що

цілком таку саму можливість «настрашити» й його власний народ мають теж і його вороги, тим більше якщо вони держать у своїх руках якусь частину землі їхнього противника — як ось значна частина українських земель була окупована Поляками від самого початку польсько-української війни з 1918—1919-ого року. Тож колиб ота війна мала була зійти на взаємне «страшення», то річ чейже ясна, що по рахунку «око за око, зуб за зуб і голова за голову» той п'ятикратно від Галичан численніший 15-мільоновий польський народ, з яким Галичане мали в 1918—1919-ому році до діла, змігби п'ятикратно швидче не то «настрашити», а й поголовно перерізати Галичан, ніж $3\frac{1}{2}$ мільона Галичан Поляків. Отже очевидно нових держав не засновується ніяким «страшенням» противника, і повидимому зло в Галичині не полягало на тому, що Українці не «різали» й не «страшили» Поляків, і тому нічого далі зупинятися над отою дурницею, яку взагалі видумати може хіба тільки якась, не маюча нічого спільного ні з державністю ні взагалі з політикою, здичавілість думок і почувань. —

Другі кажуть, що злом була «польська навала», так що перед нею «встоятись не було сили». Треті оповідають, що зло лежало в тому, що Українці «вірили Антанті» і «переговорювали з Поляками», а тимчасом «треба було б на фронті Поляків у боях бити». Четверті твердять, що «цілий світ звертався проти України», що вона від самого листопаду 1918-ого року знаходилася в «Чотирокутнику Смерти», звідусіль оточена ворогами, і в наслідок цих зовнішніх умов у решті решт неминуче мусіла впасти. Ще інші бачать зло в тому, що «ніхто не спиняв дезерцій, не карав за недбалства й злочинства, не нищив розкладової пропаганди лівих партій проти армії й держави», так що «внутрішнє безладдя погубило Галичину».

Дещо з усього цього цілком неправда, а в дечому є трохи правди, і всі ті різні погляди клубляться сьогодні серед загалу українського в хаосі, доводячи в найліпшому разі до грубих, примітивних, механічних висновків, що ніби-то досить, щоб був якийсь «твердий диктаторський кулак», який «грубою силою» «уємирив-би» і «зовнішніх і внутрішніх ворогів», аби «була своя держава». Це щось так наче хтось гадав-би, що щоб збудувати битий шлях не треба ні інженера, який визначить у данім терені трасу, якою шлях має побігти, ні майстрів і робітників, які де треба висиплять по тій трасі вал, а де треба викопать вивіз і побудують містки і на все це покладуть камінні фундаменти, поки зрівняє їх паровий валець, керований знаючим своє діло машиністом, тільки вистарчить пустити «грубу силу» отого вальця в рух, а він, поторощивши перед собою всі перешкоди, вже сам лишить за собою готовий битий шлях.

Лиш нечисленні одиниці бачать, що щоби пізнати причини нашого упадку й навчитися з нього якогось досвіду на будуче, треба визнаватися в цілості і зовнішнього і внутрішнього життя України взагалі і Галичини зокрема, бо без того всі лиш частинні пізнання українських зол будуть безхосенними, а то й просто — зза своєї перекручености, зза своєї напів-правдивости й напів-хибности, — шкідливими. Тим одиницям видко, що «грубої сили» за мало, щоби будувати держави, але голосу їхнього серед гамарні української не чутно. Зза примітивности й механічности способу думання українського загалу — який не вмів ні бачити суті річей, ні відріжнювати причини від наслідків, ні витягати з правдивого теоретичного пізнання правдиві й доцільні висновки для практичної діяльності одиниць і всього загалу на будуче, щоб отой діяльністю наближуватися крок за кроком до майбутньої української державности, — є це просто неймовірно важке завдання весь отой хаос поглядів про події з 1918—1919-ого року систематично розглянути й упорядкувати так, щоб із цих досвідів зложилися фундаменти для української державотворчої діяльності на будуче. Виконання цього завдання вимагає розгляду всіх найважливіших фактів українського життя з 1918—1919-ого року у всіх внутрішніх зв'язках тих фактів поміж собою і на всіх ділянках того життя: і на військово-організаційній і стратегічній і на зовнішньо-і внутрішньо-політичній ділянці.

Попробуймож визнатися в цій цілості.

IX.

Український народ воював у 1918—1919-ому році і проти Польщі і проти Росії в ім'я здійснення «Самостійної Соборної України», себто заснування якоїсь української великодержави на всіх українських етнографічних землях від Сяну по Дон, а то й від Лемківщини й Закарпаття по Кубанщину. Сама по собі ця ціль не була ні хиба ні недосяжна й фантастична; навпаки: як довго український народ живе в історичному розумінню цього слова, себто змагає до того, щоб оформити самого себе в своїй власній державі, так довго він мусить бажати, щоб його державність панувала на цілій українській етнографічній території. І колиб уже існувала якась українська держава лиш на якійсь частині тих етнографічних земель, то вона завше мусілаб мати тенденцію простягнутися з часом на цілій українській етнографічній терен, бо це лежить у природі всякого державотворчого народу. Не тільки як ідеологія, чи як ціль змагань на десятиліття на будуче отой ідеал «Самостійної Соборної України» був правильний, але й він був у силу

сприятливих зовнішніх умов — у силу рівночасного розвалу і Росії і Австрії і в силу захоплення Українцями величезних запасів зброї, особливо на Наддніпрянщині, з часу світової війни — в 1918—1919-ому році реально досяжний. Але здійснення того ідеологічного бажання було залежним не від «принципіального жагучого хотіння» Українців, тільки від внутрішньої державотворчої здібності й сили Українців. Аджеж сумніву ніякого немає, що колиб Україна з 1919-ого року була внутрішньо як слід упорядкована, себто колиб на Наддніпрянщині панував хоч принаймні такий внутрішній лад, що в тогочасній Галичині, і вона змогла змобілізувати до зброї свій народ у 80 відсотках, як Галичина, а на цю армію вистарчалоб військових провідників і вона не булаб гіршою від галицької, — то при анархії, а то й хаосі в тогочасній Польщі й Московщині дуже добре могла булаб повстати в Східній Європі якась українська великодержава не то що від Сяну по Дон, а хочби й від Лемківщини по Кубанщину. Бо така упорядкована Наддніпрянщина з легкістю могла булаб кинути на поміч Галичині принаймні якихесь 200.000 мужа, і ця армія в купі з галицькою булаб у тому часі в порівнянню зі силами тогочасної дезорганізованої Польщі такою величезною потугою, що вся Польща перед нею встоятись не булаб у силі і мусілаб відступити Українцям усе, чого ці захотілиб, а хочби й по Вислу. І навпаки зєдинені після побідного миру з Польщею галицькі й наддніпрянські збройні сили проти Росії булиб настільки могутніші від тогочасних московських — і большевицьких і реакційних —, тоді ще не армій міцно зорганізованих, а ватаг озброєних, що теж і Московщині могла булаб така Україна подиктувати такий мир, якого тільки сама захотілаб, — і нині булаб дійсно якась українська великодержава.

Але тих внутрішніх порядкуючих сил після упадку Гетьманщини в У. Н. Р.-івщині з 1918—1919-ого року не було, і то до тої міри не було, що про заснування якоїсь української державности з власного нутра тогочасного наддніпрянського громадянства хочби лиш на якійсь мізерно малій частині розанархізованої Наддніпрянщини, скажімо на якійсь частині Правобережжя, ніякої мови бути не могло, навіть і не згадуючи вже про те, щоб отака пропадаюча в безладдю Наддніпрянщина могла помагати своїми військами Галичині проти Польщі. В наслідок цього про здійснення «Самостійної Соборної України» в 1919-ому році на ділі годі було й мріяти, бо нездібна в тому часі до державности і до краю — куди більше ніж Польща й Московщина — розанархізована Наддніпрянщина могла входити в рахунок не як якась нова порядкуюча сила в Східній Європі, а тільки як терен для якоїсь посторонньої порядкуючої екс-

пансії з зовні, всеодно, чи цією зовнішньою здобувчою силою булаб галицько-українська, чи польська, московсько-реакційна, чи московсько-большевицька.

Виходять із цього сумного стану на Наддніпрянщині з 1919-ого року дві науки: одна засаднича, важна для всіх країн і всіх часів, і одна історична, важна лиш для пізнання положення Галичини в 1919-ому році. Засаднича наука полягає на тому, що заснування якоїсь нової держави залежить не тільки від того, щоб «бажати волі», «ненавидіти ворогів» і «хотіти з ними битися» — як «бажали», «ненавиділи» й «билися» наддніпрянські отамани з 1919-ого року —, але й по перше й найголовніше від величини внутрішніх порядкуючих, державних, законотворчих сил серед якогось народу в порівнянню до таких-же сил його ворогів, так що якщо підчас його «визвольної війни» панує в його країні — як на Наддніпрянщині з 1918—1919-ого року — своєвілля, злочинність, міжусобиця, хаос і анархія, то здобуття своєї державности йому в ніяких, навіть найсприятливіших зовнішніх умовах, а хочби й таких неймовірно сприятливих, які мала Наддніпрянщина в 1918—1919-ому році, ніколи й на очі не видати.

А історична наука з хаосу на Наддніпрянщині для пізнання положення Галичини в 1919-ому році полягає на тому, що точка тяжести української державности лежала після упадку Гетьманщини в силу більшої внутрішньої упорядкованости Галичини ніж Наддніпрянщини вже не над Дніпром, тільки в Галичині, так що якась самостійна українська держава могла булаб повстати й укріпитися в тому часі тільки тоді, колиб Галичане встоялися були проти Польщі й підбили в тісному союзі з державотворчими елементами Наддніпрянщини під свою державність якусь більшу чи меншу частину наддніпрянських земель.

З обох-же цих наук виходить практично-політичний висновок для українських державних змагань на будуче, що головною річю для заснування якоїсь нової держави на якійсь етнографічній області є не тільки, щоб якийсь народ «від Кавказу по Сян» «жагуче бажав» своєї державности, але й передовсім, щоби повсталала державотворча здібність серед населення принаймні якоїсь частини даного етнографічного терену, як ось у ділі зєдинення Італії вона повсталала була в Піємонті, і щоб це населення, оформившися при сприятливих зовнішніх умовах у свою власну державу, здійснило «соборність» цієї «самостійности» підбоєм по змозі як найбільшій частини всієї, до своєї державности ще нездібної, решти етнографічної території цього народу. Кладє це сьогодні на кожду поодинку землю українську — як ось на Галичину — завдання й обовязок доложити всіх зусиль, щоб до тої міри скріпити свою внутрішню державно-

творчу здібність і настільки випередити всі інші українські землі в цьому відношенні, щоби будучими Варягами України, від яких вийде заснування якоїсь української великодержави в будуччині, було якраз населення отої даної землі і щоби столиця цієї землі стала в наслідок цього згодом столицею всієї «самостійної й соборної» української великодержави.

Це пізнання розв'язує питання про взаємовідношення між ідеєю «самостійности» й ідеєю етнографічної «соборности». Етнографічна область якогось народу не є ніякою позитивною цінністю сама по собі: вона є тільки ґрунтом і об'єктом, є тільки природною ареною, на якій відбуваються творчі змагання народу. Найвищоюж формою, яку народ надає сам собі, щоби ділати в світі як творча потуга, є своя держава. А державність якогось народу означає його державне панування над світом без якоїсь особлившої уваги на етнографічні межі. Є це панування в тих територіальних розмірах, які відповідають величині внутрішніх порядкуючих сил державного народу в відношенні до таких-же сил сумежних народів, так що коли його сили є за малі, щоби відсунути сили інших народів з усієї його етнографічної території, то границі його держави не зможуть сягати до етнографічних меж, хочби цей народ цього хоч як «жагуче бажав». А коли навпаки ті сили переважають сусідні й ворожі сили, або коли хочби лиш хвилюво загальний уклад міжнародніх сил цьому пособляє, як наприклад тепер пособляють Польщі, Румунії, Чехословаччині й Югославії загальні відносини Версайського миру в Європі, то кордони держави отого державного народу зможуть сягнути поза його етнографічні границі. Що етнографічна «соборність» річ для державности другорядна й що найвище може вже існуючим і міцно внутрі вже закріпленим державам давати політичні й воєнні цілі на будуче, це видно з того, що ніде на світі не існує ніодна держава, якої границі покривалисяб докладно з етнографічними межами, тільки що всі вони в деяких місцях до тих меж не доходять — навіть така наймогутніша національна держава в сучасній Європі, що Франція, ні —, а в деяких знову ті межі переступають. Бо держави отримують свій змісл політичною, духовою і матеріальною творчістю їхнього населення, і тому їхній житєвий інтерес вимагає лиш такого поширення на зовні, яке отій внутрішній творчості якраз у дану хвилину доконче необхідне і її загальному характерові відповідає — як ось для творчости номадів необхідна «експанзія для експанзії», себто поширювання в безконечність, а для творчости хліборобів вистарчать менші простори. А дуже часто буває так, що для внутрішньої творчости якогось осілого народу конче потрібний радше підбій якоїсь сумежної

території з етнографічно чужим населенням, аніж поширення в якомусь іншому місці до своїх власних етнографічних меж — як ось для нинішньої Франції є сьогодні потрібніші частинно німецькі землі Альзациї й Льотарингії ніж французька частина Бельгії —, так що ті держави можуть дуже добре обходитися й без етнографічних меж. Та й зрештою і для України, колиб уже існувала яка українська великодержавна, конечнішим булоб для власного таки, українського, життя тієї держави посідання татарського Криму, ніж напр. української Буковини, хоч ота держава її теоретично й «принципiально» напевно ніколи не зрікаласяб і при відповідній нагоді напевно занялаб.

Розуміння цього відношення між «самостійністю» й «сборністю» є взагалі підставовою вихідною точкою для розсліду галицьких справ з 1918—1919-ого року, так що без нього годі в них визнатися, бо воно визначає тогочасну історичну місію Галичини. Тією місією від хвилини упадку Гетьманщини було: створення якоїсь української держави в Східній Європі при допомозі успішної відборони галицьких земель проти Польщі і при допомозі здобуття галицькими силами в союзі з наддніпрянськими державотворчими елементами якоїсь частини Наддніпрянщини, щоб українським державним правом і законом перемогти там анархію.*)

Цієї місії Галичина не сповнила: її саму заняла Польща, а Наддніпрянщину на спілку Польща і большевицька Московщина, при чому загубою для тогочасної української, галицько-наддніпрянської, державности не був удар з боку Московщини, як думають нинішні У. Н. Р.-івці, тільки був Галлерівський удар з боку Польщі, який позбавив тогочасну Україну Галичини, себто якраз тих земель, від яких — і тільки від них одних — після упадку Гетьманщини якась українська державність у тому часі взагалі могла була бути збудована. Впроваджує це наш розгляд галицьких зол у першу чергу в область мілітарних подій.

Х.

Є в нинішній Галичині досить загально поширений погляд, що ніби-то нам, Галичанам, не дала сповнити нашої історичної місії з 1919-ого року «польська навала», перед якою «встоятись не було сили». Але це фантазія. Бо, правда, в другій половині нашої війни з Польщею побідила нас біль-

*) На здобуття цілої Наддніпрянщини в ніякому разі не вистарчало галицьких сил. Колиб їх вистарчало, або колиб Наддніпрянщина мала багато більше державотворчого елемента, ніж посідала, то місією Галичини булоб — розуміється — здобуття цілої Наддніпрянщини.

ша навала Поляків, але всю першу половину тої війни репрезентували більшу навалу ми, Українці, а не Поляки, а вони нас всеодно безупинно побивали, посовуючися весь час крок за кроком вперед, дарма, що колиб ми, Українці, здобули були в грудні 1918 або січні 1919 Перемишль і Львів, то ми до тої міри зневірили булиб польський народ у можливість заняття Галичини, що на тому вся польсько-українська війна правдоподібно так і покінчиласяб була сприятливим для нас миром згідно з загальною на землях колишньої Австрії перемогою »права на самовизначення народів« у тому часі. Адже ще в січні 1919 ціла змобілізована збройна сила української Галичини була по своїй численности мало що не в двічі більша не лиш від того польського війська, що Львів, Перемишль і Холмщину боронило, але й від усіх збройних сил взагалі, які ціла Польща на всіх своїх тогочасних фронтах посідала. Коротко кажучи, в нас, Галичан, була отже в тому часі, теоретично беручи, змога несприготовану ще до війни з нами, а внутрішню ще дезорганізовану Польщу перемогти і її до корисного для нас миру приневолити, щоб осьтак розв'язати собі руки для підбиття Наддніпрянщини під український державний лад.

Але це була тільки теоретична змога, і гірко помиляються ті, що своїм механічним способом думання гадають, що досить було на фронті »Поляків бити, а булаб Україна«, бо щоб когось у війні побити, для цього замало »жагучого хотіння« кожного поодинокого рядовика й субальтерного старшини фанатично битися, а ще й треба, щоб армія як цілість взагалі вміла перемагати. Аджеж у новочасній війні один воєнне ремесло добре знаючий воїн при однім із тактичного боку розумно поставленім скорострілі може трупом покласти зотки фанатично, але безрозумно штурмуючих ворогів, як клали Англійці у 1898-ому році запеклих Магдистів Судану під Омдурманом, і може на своїй позиції встоятися навіть і проти стократної переваги, якщо тими штурмуючими кольонами не керує якийсь вищий, загальний, воєнний розум, який уміє зискувати як найбільші побіди з як найменшими втратами й зусиллями, тільки керує ними одне лиш »жагуче хотіння« штурмувати з ножакою в зубах. Отже цього загального воєнного розуму було — видно — в Поляків принаймні в двічі більше ніж в Українців, коли вони могли в першій половині їхньої війни з нами не тільки встоятися, а ще й побивати в боях на загаль у двічі численішу перевагу українську і помалу, крок за кроком, посуватися зі своїх позицій з кожним тижнем все далі вперед у глибину Східної Галичини. Та й якеж зрештою диво? Коли якийсь трьох і пів мільоновий народ мусить собі позичати генерала аж з Наддніпрянщини, бо сам ніодного не має; коли на всю таку трьох і пів мільонову »націю« є лиш

один-одинокий свій власний, земляк, старшина генерального штабу; коли в цього народу немає навіть субальтерних старшин доволі, щоб як слід чети й сотні пообсаджувати, а починаючи від курінів і кінчаючи на корпусах і на всій армії стояти на чолі війська здебільша старшини, які може булиб добрими й на своєму відповідному місці на два-три ступні нище ніж стояли, — то чейже очевидячки годі говорити, щоб такий народ міг вигравати новочасні війни, хочби кождий жовнір горів таким самим «фанатичним жагучим хотінням» битися, як Магдисти Судану. Аджеж мозгом і душею тієї армії були поспроваджувані з різних Віднів чужинці. А вони при всій їхній чесности й вірности, будучи чужинцями, з природи річи не відчували пульсу життя ні тієї армії, до якої пристали, ні того народу, з якого вона вийшла, ні теж ворога, з яким доводилося битися. І тому при всій своїй совісности і при всіх своїх безперечно величезних заслугах для тієї армії, за які ми, Українці, неодному з них нині вдячними бути повинні, вони могли керуватися здебільша одною тільки австрійською рутиною невідповідної умовам українсько-польського змагання позиційної боротьби з часів великої війни. Але вони не в силі були за свого чужого походження інтуїтивно вичувати, які організаційні методи та які удари і в який мент до перемоги вели, — а це й є та в любови до своєї власної вітчизни і в захопленню завданнями свого рідного народу вкорінена творча ініціатива дійсних вождів, без якої арміям ніколи не судяться ніякі рішачі перемоги. Розуміється, на підрядних постах, відповідних для їхнього ще за молодого віку, їхнього на становище вищих військових вождів ще за малого фахово-військового знання, їхнього ще невеликого життєвого досвіду, скрізь були серед галицьких частин повні отой для перемог необхідної організаційної й боєвої творчої здібности провідники; — досить тут для прикладу згадати про блискучі військово-творчі досягнення київських Січових Стрілців серед загальної анархії й невмілости на Наддніпрянщині в тих їхніх часах, коли на їхньому чолі стояла «Стрілецька Рада» з «душею Січового Стрілецтва» сотником Федом Черником, і вони за непосильні для себе завдання якогось більшого розміру не бралися, — і таким передовим елементом старшин і мужви галицька армія взагалі при життю трималася. Але загальний тон і характер надавала їй у першій половині її війни з Польщею військова нездарність, нездібна до того, щоб обнаженням мечем призводити великі, переломові, історичні рішення, такі як засновування нових держав подібною війною. Виходить із цього як перший висновок, що одною з головних мілітарних причин поразки нашої в війні проти Польщі не були ні «хотіння» ні «нехотіння», а той цілком простий факт, що галицька інтелігенція

видала була з себе за мало провідного фахово-військового елемента.

Мають цей факт по суті на увазі ті, які сьогодні кажуть, що галицька армія певно завершила булаб більшого ніж доконала, колиб на її чолі станув був якийсь здібніший найвищий вождь, ніж той, що на її чолі стояв. Це й правда, що того роду відносини замалої боєздатності, які панували в галицькій армії в першій половині її війни, можна всякій армії принаймні хоч трохи направити, якщо на її чолі стане такий найвищий вождь, який до свого великого завдання буде персонально годитися і — ставлячи до тієї армії завше як найвищі вимоги*) та очистивши її від безкарності й нездисциплінованості, від глупоти й мертвої рутини, від трусливості й браку почуття честі й відповідальності — перепойть її від верхів аж до низів духом і героїзмом своєї власної творчої й боевої індивідуальності. Теж і галицька армія мала отже в собі можливість стати багато ліпшою ніж була, бо хоч серед неї був великий брак кваліфікованого старшинства, то всеж його було немало, і колиб воно — під-рівнюючи себе до енергії, розуму, сміливості й совісності якогось здібного найвищого вождя свого — напружило було всі сили свої духові й фізичні до найвищої міри, то творча і здобувча воля і того найвищого вождя і того старшинства певно настроїла булаб галицьку армію на багато вищий тон, ніж вона його в першій половині галицько-польської війни мала. Показав це зрештою наступ генерала Грекова, коли та сама галицька армія, яка передтим під Равою Руською, Львовом і Перемишлем перемагати ніяк не уміла, навчилася була під припадком нею знайденим, для неї відповідним, здібним вождом на протязі 24-ох годин наче від якогось чуда і виконувати великі й швидкі марші і проломлювати ворожі позиції і брати ворога сміливими обходами і наче прецизний многочленний інструмент співпрацювати частинами, щоб не — як колись на старому фронті — одні наступали, другі безчинно стояли, а треті без голови відступ робили, тільки всі разом у великій гармонії боевих операцій били ворога так, як це кожній частині зокрема наказувала серед даних ріжних обставин найвища тактична вмілість.

А одначе примітивно й механічно думав-би той, хто

*) Слід булоб уже нарешті заперестати безрозборну „ідеалізацію“ галицької армії якою вона була нпр. під Львовом, замість ідеалізувати тільки менти найвищого напруження тієї армії нпр. підчас Грековського наступу. Бо якщо народ буде творити собі фальшиві легенди й не бачитиме того, ще добра армія може повставати лиш там, де почесно назви „герой“ і „героїзм“ не наділюється кожного пересічного жовніра й кожду пересічну перестрілку, тільки нормою й нормальним вважається найвищі зусилля й найвищі успіхи й досягнення, — то якоїсь хоч більш-менше доброї армії галицький народ ніколи з себе не видасть.

гадав-би, що зло лежало в найпершу чергу у персональній нездарності вищих військових провідників галицької армії, так що досить булоб їх поскидати й нових на їх місце настановити, а «булаб Україна». Бо перш за все кожда армія має дуже різноманітними чинниками закладену в ній самій ту найвищу міру, до якої її взагалі досконалити можна. До тих чинників належить на одному з чільних місць теж і скількість і якість рядового старшинства даної армії, — так що й Франція ніколи не малаб Наполеона, колиб не то від десятиліть, а від століть передтим не стояла що-до фахово-військового вишколення на першому місці у всьому світі, будучи вчителькою воєнного діла для всіх народів. — Отже коли якийсь народ — як ось галицький з 1919-ого року — має всього навсього 1000 старшин усіх ступнів фахово-військової вмілості, то максимальна численність такої його армії, яка своєю боездатністю сяк так дорівнювалаб більшменше добрим арміям світа, не може перевишати в ній 50.000 мужа, а кожде збільшення цього невеликого числа неминуче мусить знизити боеву вартість тієї армії, і то тим більше знизити, чим більша стане її численність, або чим більші будуть втрати в старшинському складі.*) А це з тої простої речі, що хочби всі старшини поголовно були найдосконалішими на світі і хочби вони клали й надлюдські зусилля, щоб довершити як найбільших організаційних і боевих чудес, то їх за мало, щоб досконало опановувати дану їм під їхні накази занадто численну мужву.**)

*) Вище сказаного не можна розуміти так, начеб-то добро армії вимагало того, щоби старшини себе в боях як найменше наражали. Змисл існування армій — це є виграти війни при допомозі побідних боїв. Армія-ж має тим більше даних на те, щоби побіджувати, чим більше старшини наражуються у боях своє життя, щоби своїм прикладом поривати до як найвищого героїства своїх підчинених. Отже основним обов'язком старшин є не оберігати свого життя. Щойно коли якась армія не вміє, чи не може закінчити війну побідою в якомусь швидкому часі, і війна стає в наслідок того затяжною, — знижується автоматично боездатність армії в наслідок втрат у старшинах. Але таким самим лихом терпить теж і ворожа армія, так що і в цій — пізній — стадії війни обов'язок старшин залишається давній: в найвищій мірі наражати своє життя, дарма що армія стала зза попередніх страт у старшинах гіршою. Практичний висновок це отже у всякому разі не той, що старшинам ніби-то треба „оберігати себе для добра армії“, бо якраз таке „оберігання“ є другим чинником — поруч замалої численности старшинства —, який знижує боездатність армії, — тільки практичний висновок є той, що кожній армії треба від самого початку війни в як найвищій мірі дбати про те, щоби безупинно виховувати нові кадри старшинства, і то старшинства як найліпшого. Хибною українських армій з 1917—1921-ого років було власне те, що вони виховання нового старшинства майже цілковито занедбали були. В. К.

**) Старшини є природними провідниками рядових жовнів, а природною передумовою доброго виконання цієї старшинської функції в організмі армії є існування взаємної високої думки од-

мум численности, яку галицьке старшинство по даній своїй скількості й якості взагалі оцанювати могло так, щоб уся армія не відставала по її боездатности від більш-менше добрих армій світа, не перевищувало численности розмірно маленької галицької армії з часу Грековської офенсиви, і ця військово-організаційна сторінка, що старшинства якраз з бідом вистарчало, немало причинилася була до успіхів генерала Грекова. Вже з цього видно, що та від Грековської — коли рахувати всю її скількість на фронті і скрізь у запіллі — мало що не в двічі численіща армія, яку Галичане мали в часі боїв під Равою Руською, Львовом і Перемишлем у першій половині своєї війни, — а це була мінімальна численність війська, з якою Галичане взагалі могли в тому часі перемогти Польщу, — вправді могла булаб стати під відповідним найвищим вождем багато ліпшою ніж була, але всеж не могла досягнути аж такої боездатности, яку мала Грековська армія. А без такої, а то й ще багато більшої боездатности ледви чи яка армія може призводити дійсно переломові, історичні збройні рішення, такі як засновування держав у побідній війні проти численнішого й так з військового як і з політичного боку добре проведеного ворожого народу, — а таким власне й був польський народ у 1919-ому році.

Але ще важніше є те, що в січні-лютому 1919 ще не було в поблизу галицької армії генерала Грекова, який на

них про других між старшинами і рядовими жовнірами. В кожній добрій армії існує почуття висшости старшини над рядовим жовніром, — почуття, яке ґрунтується не на тому, що старшина має „висшу рангу“, тільки на тому, що він має висші людські достоїнства войовника ніж рядовий жовнір, себто більше почуття обов'язку, більшу жадобу посвятити своє життя в бою, більше бажання слави, тонше почуття власної гідности і чести, словом: вищі войовницько-людські квалітети, варті того, щоби бути для підчинених прикладом. Але в ніякій добрій армії не визначається ця висшість старшини над рядовим жовніром тим, що ніби-то старшина є „пан“, який має „рангу“, а рядовий жовнір є „хлоп“, послугач і льокай старшини. В одній лише глибоко бюрократизованій австрійській армії виробилися глибоко невойовницькі взаємини між старшиною й рядовим жовніром, оперті на „панський“ погорді старшини до жовніра і на терпеливо-„хлопським“ зношенню „панської“ бугности старшин у відношенню жовніра до старшини. В наслідок цього слово „Mannschaft“, „мужва“, набрало в австрійському розумінню цього слова дуже сильний згірдний відтінок, підчас того, як нпр. в німецькій армії це саме слово „Mannschaft“ такого відтінку зовсім не має. По австрійській традиції „панська“ згірдливість цього „хлопського“ слова перейшла теж — на жаль — і до Галицької Армії. В класократичному-ж розумінню „хлоп“ — це не наймит, тільки гордий, самосвідомий кметь-войовник і для того термін „мужва“ має в класократичній військовій термінології старовинний, поважний, грізний, войовницький відтінок: „мужва“ — це є сукупність озброєних мужів, які ніякої кривди собі зробити не дадуть, а в боротьбі за своє право хоч і з вилами в бій нідуть в ім'я своєї кметської гідности і чести. В. К.

вожда, як це потім оказалось, добре годився, — а де є запорука, що колиб тогочасного галицького вождя заміщено було якимсь іншим полковником чи генералом, що був тоді під рукою, то цей новий вожд бувби ліпшим, а не навпаки — а це є найправдоподібніше з усього — це гіршим від давного? Як видко з цього, персональні зміни провідників є завше чистою льотерією, бо в якомусь даному випадку годі з усією певністю передбачити, чи новий провідник буде персонально ліпший чи навпаки гірший від давного. Ця льотерія зміни провідників має змисл тільки посеред самих рішачих подій, бо тоді на підставі чинів і успіхів нових провідників є змога переконатися, чи зміна давних провідників новими була спасенною, чи навпаки зайвою, а то й шкідливою річю. Алеж після якогось уже завершеного перебігу подій можна вправді сконстатувати, чи провідники, які серед тих подій ділали, були добрими чи злими, але ніяким чином уже не можна впевнитися, що сталосья було, колиб замість даних провідників отими минулими подіями керували якісь інші. Значить: коли хтось розглядає якісь події минувшини, щоби з них навчитися якогось досвіду, то ніяким чином він не зможе до ніяких досвідів дійти, якщо задоволиться балаканиною, що »треба було — мовляв — змінити такого-то й такого генерала, а все булоб гаразд«, бо він не має ніяких підстав думати, чи дійсно булоб »усе гаразд« від одної лиш персональної зміни якогось-там генерала. Так отже що-до галицьких подій з 1918—1919-ого року, якщо хтось хоче навчитися з них якихсь досвідів для свого будучого національного вжитку, розсуджування про персони є взагалі зайві й безпредметові, бо до ніяких висновків не ведуть, і тому замість у безцільному критиканстві нарікати на нездарність галицьких вождів, требаб сьогодні радше себе самих запитати: відкіль побідні армії — абстрагуючи від індивідуальності вождів — взагалі черпають можливість мати вищий стратегічний розум ніж його має побіджений противник?

Тому, хто над цим питанням як слід призадумається, чейже не повинно бути занадто трудно прийти до висновку, що побіда в новочасній війні залежить не тільки від — з гори ніколи невідомої — персональної фахово-військової здібности воєнних вождів, а ще і від того, чи якийсь народ має таку якусь політичну ціль війни, що йдучи до неї, дану війну взагалі виграти можна. Аджеж і військові вожди і армія Німеччини з часу світової війни були без сумніву ліпшими від вождів і армій усього світа, а Німеччина цю війну всеодно програла, раз вона мала такі політичні военні цілі, які кинули проти неї майже всі народи світа і яких проти такої переваги виграти ніяк не було можна.

Розгляд мілітарних зол Галичини з 1919-ого року спро-

вадив нас осьтак зовсім непомітно з військової області в ділянку тогочасної галицької закордонної політики, бо осьде несподівано оказалось, що критика галицької стратегії сама по собі ще не вистарчає, щоб найглибші правдиві причини нашої поразки проти Польщі відкрити.

(Продовження буде.)

Володимир Залозецький.

Прояви класократичного світогляду в реформістичних течіях Західної Європи.)*

(Продовження).

V.

**Вплив фашистівської ідеології в середній Європі і про-
блески класократичного світогляду у творах теоретиків-
реформістів.**

Фашистівський рух не остав без впливу на другі європейські нації, як про це найліпше свідчить німецький національно-соціалістичний рух.

Він зродився серед тяжкої кризи, яку тепер переживає Німеччина. З одного боку тяжить над нею економічний визиск побідної демократично-буржуазної Європи, себто інтернаціонального капіталу, — з другого боку інтернаціональний комунізм використовує подражнення має і розбиває з нутра останки органічних основ нації.

В початкових стадіях розвитку національно-соціалістичного руху тяжко сказати, чи він є дійсним ліком на ці всі внутрішні небезпеки.

Для нашого теоритичного перегляду реформістичних течій західної Європи він має значіння настільки, наскільки в нім пробиваються уже нині певні класократичні стремління.

Італійський фашизм в своїй уже класократичній фазі має на меті внутрішню переродити і внутрішню зреформувати італійську націю та італійську державу. В своїх перших проявах німецький національно-соціалістичний рух не проявляє в собі таких реформістичних стремлінь; — він взяв

*) Продовжуємо цю статтю, написану в 1931-ому році для I-го Тому „Збірника Хліборобської України“, без істотних змін без уваги на те, що в міжчасі відбулися такі значні події як напр. націонал-соціалістичний переворот у Німеччині. (Замітка Видавництва).

собі примір в першій мірі з певних зовнішніх проявів фашизму, а іменно з його націоналістичних гасел. Ці націоналістичні гасла, які тішаються нині в Німеччині, загрожений різними інтернаціональними небезпеками, великою популярністю, видвигає, взоруючись на італійським фашизмі, і німецький національно-соціалістичний рух. Ці націоналістичні гасла не є в більшій частині засобами для переведення глибоких внутрішніх реформ; вони є здебільша тільки кличами, з якими звертається національно-соціалістична партія до виборців в цілі їх позискання. Подібно мається з соціальними кличами.

В тій своїй першій фазі розвитку німецький національно-соціалістичний рух є дуже подібний до початків італійського фашизму. Борба за владу, за провід стоїть тут на першому місці, а не основне переродження та перереформування нації з її нутра. І хоч цей рух в теорії є проти демократичного устрою, то на ділі опирається він, змушений до того обставинами, на партійно-програмових основах і кличах, чим він мало відрізняється від демократичних партій.

В борбі за владу, за позискання широких мас, не рішає тут поглиблення світогляду, внутрішнє переродження на основі восприняття нового, ліпшого, шляхотнішого державного ідеалу.

Коли переглянемо 25 пунктів програми національно-соціалістичної партії, то окрім 25-ого пункту, де поруч парламенту домагаються національні соціалісти утворення станових та професійних палат, клясократичних течій не подибуємо.

Питанням будучности є, чи національно-соціалістична партія в Німеччині згодом клясократизується. В нинішньому виді, подібно як фашизм у своїх початках, вона клясократичним рухом не є. Також питанням будучности окажеться, чи вона зможе успішно опертися другим радикальним течіям, які нині підкопують основи національного істнування Німеччини (пр. комунізму).

В останніх часах помічається уже певна диференціяція в національно-соціалістичному русови на більш консервативний і більш радикальний табор. Зарисовуються нові угруповання, з яких згодом моглиб скристалізуватися клясократичні ядра. Але поки що їх ще в проявах того руху не слідно. На подібних основах є оперта партія т. зв. *Heimwehr*-ів в Австрії, так що нею окремо займатися не будемо.

Сильніші чим в практиці політичних рухів є проблески клясократичного способу думання в теоретичній літературі. Вона нині уже досить численна. На тім місці займемося тільки одним твором з клясократичною закраскою, залишаючи ряд других для пізнішого обговорення. Тим твором

є проба оформлення реформістичних державних стремлінь знаного німецького ученого соціолога Отмара Шпана під заголовком „Der wahre Staat“ (Quelle - Mayer 1921).

Праця Шпана має теоретично-науковий характер і є сильніша в аналізі чим в синтезі сучасного змісту соціально-політичних, державних форм. Тому вона не вказує, яких практично-політичних засобів треба вживати, щоби ці форми реалізувати, і не збуджує ірраціональних хотінь чи образів, які одинокі можуть дану теорію перемінити в практику життя.

Вона головним чином дає об'єктивно-наукові підвалини, які можуть бути помічними в твореню нових державних форм, де є суб'єктивне творче хотіння до витворювання таких нових форм не тільки словами та літературою, а власним реальним життям.

Нинішньому пануючому індивідуалістичному світоглядові протиставить О. Шпан світогляд універсалістичний. Індивідуалістичний світогляд, що пробивається головню в ліберально-демократичному способі думання та в діалектичній матеріялізмі марксизму, полягає — на погляд О. Шпана — в переціненю індивідуума, яке вважається свободним, автарктним та духово і матеріяльно необмеженим. Це обоготворення нічим необмеженого індивідуума довело до цього морального, громадського та політичного упадку, який проявляється в нинішніх пануючих системах.

Обмежити можна це «розперезане» індивідуум тільки чимсь загальним, понад ним стоячим, ідейним та універсальним. На полі громадсько-політичного життя такою універсальною ідеєю є певна означена політична універсальна ідеологія, певний означений універсальний світогляд.

Таким універсальним світоглядом в громадсько-політичному життю є ідея станової держави (*Ständestaat*). На місце механічної координації по політичним правам рівних, а по способі заняття та продукції різних людських угруповань, яка є основою демократичного систему — наступає в становій державі органічна сполука по способі заняття, професії та продукції собі гомогенних станів — цехів, але з ріжними політичними правами, відповідно до їх специфічної ваги в цілому громадсько-політичному організмі. Отже на місце негомогенних сполук партійно-демократичних наступає гомогенне (однородне), отже органічне сполучення в станах — цехах. На місці вирівнювання по найнижшому типови, як в демократичному системі, становий лад опертий є на принципі цехової авторитетності та гієрархії. Рішають в такім системі заслуги, положені для стану-цеху, для громади, для держави. Тому становий лад державний є ладом гієрархічно-аристократичним, є пано-

ваням найвисших, найбільш заслужених і найліпших громадських типів.

Сам поділ на стани О. Шпан представляє так, йдучи з долини до гори:

1) Стан ручних робітників. Це є стан, який тісно зв'язаний потребами вітального життя.

2) Стан висших робітників, який ділиться на робітників творчої духової праці (зв'язаний не так із зміслово-вітальними потребами життя, як з висшими духовими потребами).

3) Економічні провідники, які в господарсько-організаційнім життю є самостійними, але рівночасно творчими організаторами (вони зв'язані зміслово-вітальними потребами життя, але приймають участь також в духовім житті).

4) Державні провідники, творчі в морально (етично) організаційному зміслі (групу для себе творять військові та духовенство).

5) Найвищий духовий або учительський стан, котрий є в найвищій степені творчим.

В становій державі творять всі стани-цехи зовсім автономні окремі клітини, з яких складається ціла держава. »Станово зорганізована держава складається, як кождий організм, з організмів. Навпаки демократичний державний устрій складається з маси різнородних аморфних атомів, з собою тільки механічно пов'язаних«.

Такого рода станова структура держави, яка полягає на автономности поодиноких станів-цехів, різниться від демократичної державної структури тим, що вона не сентралізована. Всі громадські справи вирішуються в крузі одноцільного, живого та безпосередного відношення станових однотомців, — а не з центра якимсь механічним-бюрократичним апаратом.

Не улягає сумніви, що сама структура станової держави О. Шпана, оперта на відродженю старого середньовічного цехового устрою, має багато споріднення з типом клясократичної держави. Між нею і нашою, українською клясократичною ідеологією є вправді певні різниці, — особливо в поділі і в способі того поділу на стани-цехи, які відповідають нашим, українським, клясам, — але коли поминемо ці різниці, то всеж таки мусимо відмітити, що в основі станово-цехова структура держави зі своїм вертикальним, а не горизонтальним поділом відповідає духови клясократичної ідеології.

З того короткого зіставлення бачимо, що в реформістичних рухах західної Європи починають назрівати певні більш або менш ясно означені клясократичні ідеї. На перешкоді їх повного розвитку стоїть все ще пововсний хаос.

Булоб утопією думати, що цей реформістичний рух, який стремить до переродження і регенерації європейського людства, може відразу усунути ґанґрену, що проникла глибоко Європу. Його ще ждуть дуже тяжкі змагання і довготривала боротьба з розкладом замираючої матеріалістичної культури.

З історії та традиції Землі нашої зродився ясний клясократичний світогляд, світогляд відмолодження, оздоровлення, ушляхотнення та переродження мешканців тої Землі. І самозаховавчий інстинкт других націй шукає тих-же самих шляхів серед темряви повоєнної руїни. При тому в області творення цього нового світогляду Україна, репрезентована В. Липинським, випередила інші народи. І власне це, що ця українська клясократична ідея не є ідеєю запозиченою з зовні, як це було з дотеперішніми українськими політичними ідеологіями, тільки є ідеєю оригінальною, органічно вирішеною з підлога українського життя, — це отвирає перед Україною можливість, якщо в неї стане досить сил, реалізувати ту ідею в життю, щоби будуча, внутрішньо клясократизована Україна вийшла серед інших народів на провідне місце серед неминучого вже в Європі і на наших очах грядучого універсального процесу клясократичного відродження народів Європи, особливо Східної Європи. В крузі східно-європейських народів судилася б тоді будучій клясократичній Україні така універсальна роль, яку виконала нпр. в площині демократичних і республіканських тенденцій світа ХІХ-ого століття Франція в силу того, що ці тенденції були в особливій мірі оригінальним твором і висловом революції в французькому життю в 1789-ому році і що ці демократично-республіканські потреби власного, французького, життя покривалися з загальними, універсальними потребами всього тогочасного світа. Клясократизм дає осьтак Україні величезну історичну нагоду, — хто знає, чи не останню в історії України взагалі. В відбудові повоєнної руїни Україна має нагоду відіграти в ближшій чи дальшій будучности ту саму універсальну роль, що в нищенню старого ладу відіграла советська Москва, і ціле питання тільки в тому, чи український народ виявиться до виконання такого великого завдання дорослим. Відповідь на це питання буде правдоподібно вирішенням такої чи іншої, доброї чи лихого, історичної судьби України на століття...

Р. С. Стаття була викінчена ще в 1931. р. і зредагована бл. п. Вячеславом Липинським для І-ого тому «Збірника Хліборобської України». В міжчасі зайшли різні пересуєння і зміни в рухах, які були предметом аналізу цієї статті. Автор статті оставив її однак майже без змін, бо теоретичні

зауваження — помімо більш або менш ярих клясократичних тенденцій в змінах обговорюваних рухів — свого значіння і до нині не стратили. З наведених повоеєнних реформістичних рухів ще ніодин так основно не перемінився, щоби його з чистим клясократичним рухом зрівняти було можна. Зміни ці остають стже все ще питанням будучности.

Прикладаючи наведені рухи до нашої політичної дійсности, ми мусимо все тямити, що між нами і націями, серед яких ці рухи відбуваються, є основні ріжницї в тім, що ми є нині нацією недержавною, підчас коли ці рухи з характером масово-психольогічного націоналізму повстають серед націй державних, які мають при виконаню своїх політичних цілей таке знаряддя в руках, якого ми не посідаємо, а саме: механізм новочасного централістично-державного апарату. Через те багато дечого з того, що для націй державних в процесі їх клясократизації може бути — але тільки серед виїмкових обставин і як перехоова фаза — приємливе — це для нас, які не лиш не маємо державної машинерії, але й не маємо навіть того почуття територіальної (краєвої) єдності всіх мешканців нашої Землі, яке є для інших націй дуже часто чимсь самозрозумілим, може стати прямо погубним та убійчим, і сюди належить у найпершому ряді »націоналізм« найнизшої, племінної, масово-сугестивної породи, замість націоналізму вишого, державно-патріотичного типу, яким так глибоко переповнені твори бл. п. Вячеслава Липинського.

Недопустимі методи політичної боротьби.*)

Публічний виступ Вячеслава Липинського в осені 1930 на сторінках «Діла»**) проти п. Павла Скоропадського й його організації став приводом до затяжної боротьби між цією організацією і «Брацтвом Українських Клясократів-Монархістів, Гетьманців». Ми нищеписані члени «Брацтва», ідучи за політичними завітами Вячеслава Липинського, зясовуємо серед цієї боротьби річево, що організація п. Павла Скоропадського не має ні по характері своєї «реальної політики», ні по своїм методам нічого спільного з вимогами, які ставлять до своїх визнавців ідеї В. Липинського, і що зза своїх внутрішніх несправд ота організації не може принести українському громадянству внутрі нічого крім остаточного політичного розкладу, а на зовні нічого крім компромітації української справи. До цієї-ж боротьби зневолює нас те, що організація п. Павла Скоропадського продовжує твердити в своїх агітаційних цілях, буцім-то вона «реалізує ідеї В. Липинського», дарма, що своєю дуже своєрідною «реальною політикою» вона ці ідеї на ділі лиш дискредитує й ширить про них серед українського громадянства цілком хибні уявлення. Тож одинокою вимогою, яку ми до організації п. Павла Скоропадського ставимо, є, щоб вона ці свої практики занехала і, замість ширити баламуцтва про ідеї В. Липинського, видумала собі якусь свою власну, оригінальну, політичну теорію, якаб дійсно «реальній політиці» отієї організації відповідала. Але даремно булоб шукати в наших працях якихнебудь особистих напастей проти членів

*) Шановних читачів просимо, щоб були ласкаві, для кращого зрозуміння цієї статті, запізнатися зі слідуючими публікаціями організації п. Павла Скоропадського і її симпатиків: «В. Липинський як ідеолог і політик», Ужгород 1931, «Ідея на дійсність. (Збірка матеріалів та статей)». Львів 1932, «Хліборобський Шлях». Місячник. Львів, особливо чч. VI, VII—VIII, XII 1932. і ин. «Нова Зоря», часопись, Львів, особливо чч. 72, 73, 74, 75, 1931, 83, 1932 і ин.

**) Гл. В. Липинський, Розкол серед гетьманців (лист до Редакції), «Діло», щоденник, Львів 1930, чч. 216—224. Ця публікація була пізніше передрукована (з доданням нового матеріалу) в «Збірнику Хліборобської України» Том I, Прага 1931.

організації п. Павла Скоропадського. Колиж цілий ряд поступків і документів цієї організації кидає особливе світло не лиш на політичний, а й на особистий характер її діячів, то торкаємося цих справ, які лежать уже на межі між річевим і особистим, з мірою й достоїнством, щоби про особи отих діячів говорили самі факти їхніх чинів.

На наш гідний і чесний спосіб політичної боротьби відповідає організація п. Павла Скоропадського ось уже два з половиною роки в цей спосіб, що систематичними особистими напастями на Вячеслава Липинського і нас, його друзів, старається відвернути увагу від наших річевих закидів проти неї нищенням нашої доброї особистої слави в очах шануючого себе загалу, ширенням підозрінь і клевет проти нас, плюгавленням нашої особистої честі, лайками і повним крутієм і неправди представлюваням фактичних відносин, які були в першій гетьманській організації за життя Вячеслава Липинського в часі його співпраці з п. Павлом Скоропадським.

Сміло можна сказати, що так як бореться організація п. Павла Скоропадського проти нас, досі ще ніколи, навіть у хвилинах найгіршого упадку публичної обичайности й моралі, не боролася зі своїми противниками ніяка українська політична організація, — навіть більшовики ні. На цей спосіб боротьби відповідати, ми вважали зайвим, і відсіль наша довголітня мовчанка в цій справі, без уваги на те, що сливе не минає ні одного місяця без «ванзейських» напастей на нас. Колиж сьогодні за публичне нап'ятування цієї справи беремося, то робимо це для того, щоби в виду все численніших «ванзейських» публікацій проти нас наша мовчанка не могла бути ні тепер ні на будуче коментована навіть серед менше критичної частини українського загалу так, що ніби-то в отих напастях на нас може всетаки є якась — хоч-би й яка незначна — доза правди.

Річ неможлива повторити в межах хоч-би й як обширної статті всі ті особисті плюгавлення, які організація п. Павла Скоропадського досі вже вєпіла кинути на Вячеслава Липинського і нас. Самого В. Липинського вона систематично знеславлює як божевільну людину, а його хрустально чесний особистий характер вона ставить під сумнів клеветою, що мотивом його виступу проти п. Павла Скоропадського й його помічників і сторонників були ніби-то безмежне амбіціонерство і злоба В. Липинського. Річ ясна, длячого вона це робить: адже як можна вірити закидам людини збожеволілої і в добавок навіть за часів свого душевного здоров'я злобно-амбітної? Нас-же, які на заклик В. Липинського стали біля нього, ота організація систематично оклеветує як людей ніби-то позбутих усякої совісти й честі, сліпих руйників, ласих на те, щоби валити все, що по

дорозі зустрінемо; словом зганьблює нас як ніби-то справдешнє склудище злоби й низости, перед яким вона инколи навіть »бере в оборону світлу пам'ять« того-ж самого В. Липинського, якого на инших місцях своїх публікацій лає таким-же самим злобним і »самозакоханим« амбітником і руїнником. До кого-ж із поміж нас вона може причепитися ще й окремо від инших, вона робить це нищенням нашої особистої віродостойности, подібно як ставить під сумнів віродостойність В. Липинського клеветою про його божевілья. Отже прозиває Володимира Залозецького »ноторичним інтригантом«, Николу Кочубея »безвільним нездарою«, Василя Кучабського »ласим на популярність демагогом«. Кого-ж із нас не може навіть при найгіршій своїй волі вже так таки ніяк зачепити, цього славить отак собі »простодушним« і »обманеним« як ось Михайла Савур-Ципріяновича, або хоч принаймні »секретарем Імки« як ось Романа Метельського.

Так усіх нас »нівечить« організація п. Павла Скоропадського, як тільки може, без міри і без краю, а прикладом словника, якого вона при тому вживає, хай будуть деякі типічні місця з її останньої публікації »Ідея і дійсність«.

»Самозакохані політичні блазні«, так лається там на нас п. О. Скоропис-Йолтуховський, »... кидають знов і знов свідоцтва слабости Pokійного — В. Липинського — на політичний ринок, щоби здобути собі охляп дешевої популярности на чужий рахунок. Притім, у своїм безмежнім самозакоханні супроводять вони ці свої по сутті паскудні вчинки такою самопевністю, таким накопиченням великих, гарних слів..., що люде сторонні, які не мали змоги пізнати цих панків зблизка, не можуть припустити, що мають тут діло з таким безмежним штубацтвом«. »Послухайте, що радив на такі, як оцей наш, випадки, коректний та вічливий тайний радник-олімпієць Гете: ... „Höflich mit dem Pack? Mit Seide nähmt man keinen groben Sack!“ ... Не можемо допустити, щоби самозакохані галацаси ізза своїх дрібних і дурних амбіцій... топтали в багно те, що дійсно великого зробив Pokійний«. »Брехнею і блюзнірством є їх запевнення, що вони творять волю Pokійного, коли вони втягають світлу пам'ять його в те моральне багно дрібних амбіцій та самолюбства,... яке для них стало суттю їх діяльности.« »... Ті політичні скункси... тільки брешуть і безчестять світле ім'я Pokійного.« »Обовязки української пресової каналії виконують тепер »друзі« і »братчики«, »лицарі« і »моралісти«. »В життю не йде все гладко, та ще коли в центрі організації загноздилися такі типи, як оці »братчики«.« »... »Репрезентативна« і всяка инша українська преса підтримує цей політичний балаган і цим блазням гостинно відчиняє свої двері.« »... »Дзвони« поволі перетворюються на помийницю, переповнену еляборатами »братчи-

ків.« »Ми як бачите знаємо дуже добре справжню вартість нахабства і перфідії злодія, який удає чесного і сам кричить: »ловіть злодія!« »Колиби ми сказали, що пок. Липинський при всіх цих своїх вчинках був ще сповна розуму, то мусілиб уважати його таким-же самим безсовісним брехуном і святопобожним обманцем, якими виявили себе тепер »братчики«. Ось чому, оберігаючи світлу пам'ять Pokійного, мусимо ми громадянству в'яснити, що недуга так підточила під кінець його життя сили його, що він дійсно не знав, що творив. Тут-же виявляється вся мерзотність поведінки »братчиків«, які самотньо відповідають за всі ті моральні свинства, котрі вони, користаючи з байдужості укр. громадянства, називають »ублагородженням і умаєстатизованням політичних методів«, а за котрі, на всякий випадок, звальють всю вину на вже неживого »друга« і »духового провідника«... .

Так виглядає »політична боротьба« організації п. Павла Скоропадського проти нас. Кожде слово цієї »боротьби« належить під суд, але ця організація знає, що нині немає під такого суду, під який можна булоб поставити її »політичні« справи, — за виїмкою суду здорової частини українського громадянства, яка повинна розсудити, чи хоче мати в своєму публичному житті »політичні« звичаї такого типу.

Річ це неможлива вичерпати теж і всі ті клевети, які організація п. Павла Скоропадського кидає на нас, щоби на цій неюж самою видуманій підставі наче на дійсних фактах оснований ціле оте особисте плюгавлення нас, про яке вище була мова. Хай-же тут буде згадано лиш декілька з тих клевет.

На якій підставі — хай запитає українське громадянство — організація п. Павла Скоропадського сміє клеветати на Вячеслава Липинського, що він зійшов з ума, признаючи публично, що зробив політичну помилку, коли допустив до повстання »української монархії« в особі п. Павла Скоропадського на еміграції, підчас того, як ідея монархії може бути репрезентована Монархом лише в реально вже існуючій державі, а всяка еміграційна »монархія« з її неминучими еміграційними »політичними« авантюрами є унеможливленням здорового розвитку монархізму і в слід за тим унеможливленням повстання реальної монархії на Україні в реальній українській державі? Від коли признання політичної помилки якимсь громадським діячем, та ще в добавок на вид таких річей, яких допускається в своїй »політиці« організація п. Павла Скоропадського, є доказом божевілля отого діяча? А які дані крім розриву Вячеслава Липинського з п. Павлом Скоропадським має організація п. Павла Скоропадського для сво-

їх нікчемних тверджень, що В. Липинський зійшов перед смертю з ума? — На якій підставі — хай запитає українське громадянство — організація п. Павла Скоропадського вперто клеветче, що до розриву Вячеслава Липинського з нею ніколи не прийшлоб, колиб не «нашіптування» Володимира Залозецького «душевно-хорому» В. Липинському? Хто з цієї організації чув ці «нашіптування»? — На якій підставі — хай запитає далі українське громадянство — організація п. Павла Скоропадського оклеветує Василя Кучабського, про якого їй дуже добре відомо, що він взагалі ніякою «акцією в Берліні» не займається? А клеветче ось-так в офіційному органі цієї організації «Хліборобський Шлях» ч. VI. 1932. п. Іван Гладилевич, пишучи: «Своїми інтригами довели «братчики» до цього, що сьогодні опанували вони два органи, а саме «Мету» і «Дзвони», які видаються за гроші Митрополита. Яким чином допустили до цього львівські чинники, що ведуть в імені Митрополита справу Укр. Католицького Союзу, — не розуміємо, бо публичною тайною є, що напр. акція п. Василя Кучабського в Берліні ніяким чином не дається погодити з ідеологією Католицького Союзу.» — Яка це є та «акція Василя Кучабського в Берліні», яка ніби-то йде в розріз із ідеологією Католицького Союзу? — На якій підставі — хай і про це запитає українське громадянство — організація п. П. Скоропадського клеветче тепер на Николу Кочубея, друкуючи таке: «Колиб у п. Николи Кочубея були дійсно прикмети «лицарськості» та порядність джентельмена, то він як відповідальний Голова Гетьманської Управи, колиб пан Гетьман дійсно був «поповнив злочин» в січні 1929 року мусів був з головства ще в січні 1929 р. зрезігнувати; і не чекати, щоби його в грудні викинули за двері!»? А друкує таке «Ідея і дійсність» організації п. Павла Скоропадського, хоч дуже добре знає, що Никола Кочубей якраз з цього приводу не раз, а двічі подавав до демісії, і що той-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський, який є автором повисшої клевети, переконував тоді, в 1929-ому році, Николу Кочубея, що він не має права подавати до демісії і писав про це так: «Так же робити, як Ви робите (подаючи до демісії; примітка Видавництва), це не далеко од того, в чому Ви зовсім слушно обвинувачуєте Шемета: руїна нашої організації.»*) — На якій підставі — хай ще запитає українське громадянство — клеветче тепер організація п. Павла Скоропадського, що ми, Володимир Залозецький, Никола Кочубей, Василь Кучабський, Роман Метельський і Михайло Савур-Ципріянович, — як пише п. О. Скоропис-

*) Гляди поміщену далі пояснюючу записку Николи Кочубея в цій справі. (Замітка Видавництва).

Йолтуховський в «Ідеї і дійсності», — «хмарою налітали на немічного хорого», щоби спонукати Вячеслава Липинського до опублікування «будапештєнської справи» п. Павла Скоропадського? — І вкінці хай запитає українське громадянство організацію п. Павла Скоропадського: На якій підставі вона оклеветує нас, вище названих пять осіб, як це робить там-же той-же сам п. О. Скоропис-Йолтуховський, просто як ніби-то обманців, які тільки чекали на смерть Вячеслава Липинського, щоб отой документ про «будапештєнську справу» опублікувати на власну руку проти волі Покійного? *)

Клевети отсі й їхня ціль поставити під сумнів особисту віродостойність осіб осьтак оклеветуваних говорять самі за себе. Але не досить лайок і клевет. Організація п. Павла Скоропадського побороює Вячеслава Липинського й нас ще й крутіїствами і неправдами що-до фактів, які відбулися внутрі першої гетьманської організації. В рямах розмірно невеликої статті годі не то вичерпати і спростувати, а хоч-би лиш перечислити всі ці неправди, яких ціль тільки одна: замотати фактичний стан справ з часу співпраці Вячеслава Липинського з п. Павлом Скоропадським, і то замотати так, щоби в отому склубищу крутіїств уже таки ніхто, хто в цих річах не приймав безпосередної участі, не був у силі віднайти кінців.

Для прикладу торкнемося на цьому місці одних лиш крутіїств організації п. Павла Скоропадського що-до т. зв. «будапештєнської справи». Ось що писав у цій справі проти нас не що-давно, а в червні 1932 в офіційальнім виданні цієї організації «Хліборобський Шлях» п. Іван Гладилович: «Ми глибоко переконані, що інтриганство та клеветницька діяльність «братчиків» вже в дуже короткім часі скінчиться великою їх компромітацією та черговим скандалом в нашому житті. Перед такою евентуальністю можемо тільки перестерігти заінтересованих. На інші брехні та клевети, які розсівають серед українського громадянства члени «братства монархістів-клясократів» у звязку з недугою Липинського й т. зв. «угорською справою» дала вже відповідь Гетьманська Управа в своїм офіційальнім «Бюлетеню». Не сумніваємося, що й чергові випадки з цього боку зустрінуться з рішучою відповіддю та здемаскованням клеветників Гетьманською Управою.» — В «Бюлетеню-ж Гетьманської Управи», на який покликується п. Іван Гладилович (ч. 12 з лютого 1931), поміщений слідуєчий «Комунікат Гетьманської Управи» з 16. січня 1931: «Останніми часами невідповідальні чинники ширять проміж українським громадян-

*) Гляди поміщений далі лист Вячеслава Липинського до Василя Кучабського з 15. грудня 1930. (Замітка Видавництва).

ством баламутні чутки про заключення Ясновельможним Паном Гетьманом якогось договору з Угорським Урядом. В цілях правдивої інформації українського громадянства Гетьманська Управа заявляє, що ніяких договорів з угорськими офіційними, чи офіційними політичними чинниками з одного боку, а Ясновельможним Паном Гетьманом, чи Гетьманською Управою, чи яким будь представництвом організованого Гетьманського Руху з другого боку не було заключено і не існує. За Голову Гетьманської Управи: О. Скоропис-Йолтуховський. С. Шемет.»

Осьтак першим крутіїством організації п. Павла Скоропадського що-до «будапештенської» пригоди п. П. Скоропадського було, що вона в цілях «правдивої інформації українського громадянства» заперечила правдивість того, що така пригода взагалі відбулася, правда за підписом одного лише п. П. Скоропадського. Мало того! На підставі свого ж власного свідомого заперечення правди ця організація посміла оклеветати і Вячеслава Липинського і нас, осіб, яких твердження про «будапештенську справу» п. Павла Скоропадського були правдиві, що ми є ніби-то «невідповідальними чинниками», що «ширять баламутні чутки» і «інтригантами і клеветниками», що сіють про п. Павла Скоропадського брехні! — Хай-же читач уже буде ласкав сам знайти із соковитого словника організації п. Павла Скоропадського — словника, якого приклади ми подали на вступі цієї нашої статті, — відповідні вирази на означення цього гротескового факту.

Колиж після опублікування «будапештенської справи» Вячеславом Липинським у нашому «Збірнику Хліборобської України, том I.» дійсно вийшли і «велика компромітація» і «здемаскування клеветників», але вийшли не для нас, як собі думав п. Іван Гладилевич і йому подібні, тільки для організації п. Павла Скоропадського, і коли цій організації довелось мовчки признати, що вона своїми заперечуваннями в цілях «правдивої інформації громадянства» ширила свідомо неправду, бо «будапештенська справа» не є видумкою «клеветників», а дневник п. П. Скоропадського не є фальсифікатом обманців, тільки є дійсною правдою, то організація п. Павла Скоропадського прийнялася за друге з черги крутіїство, щоби замотати і затемнити справу. Вона взялася твердити, що ніби-то Вячеслав Липинський апробував «будапештенську» авантюру п. Павла Скоропадського!

На «доказ» цього організації п. Павла Скоропадського опублікувала в своїй «Ідеї і дійсності» факсиміле листа Вячеслава Липинського до п. П. Скоропадського з дня 20.III.1929. При цьому вона не подала друком тексту цього факсиміле, як це завше в таких випадках водиться, імовірно для того, щоб читачеві утруднити скон-

статування, що якраз цей лист Вячеслава Липинського доказує, що В. Липинський осуджував «будапештенську» авантюру п. Павла Скоропадського, і то осуджував так саму суть «договору» п. П. Скоропадського, для якого В. Липинський уважав відповідним означенням слово «папірець», як і весь «будапештенський» напрямок «політики» п. П. Скоропадського, протиставляючи йому цілком іншу програму закордонно-політичної діяльності. А осуджував так різко, що в листі, писаному з куртуазією, належною людині, яку визнається Монархом, — а так тоді писав В. Липинський до п. П. Скоропадського в надії, що викликуванням у нього почуття монаршої гідності може ще вдасться змінити характер його особистої і політичної психіки, — осуджувати хибний поступок Монарха ще різкіше не можна.

Щоби уважний і вдумчивий читач, який уміє такі річі читати, міг про це на власні очі переконатися, передаємо друком, без найменших змін, текст отого факсиміле:

«Ясновельможний Пане Гетьмане!» — пише в цьому листі Вячеслав Липинський.

«Прошу прийняти мою щиру і велику подяку за Вашого ласкавого листа і за груд, який Ви собі завдали. До глибини серця зворушили мене енергія і непохитність, з якими Ви, Ясновельможний Пане Гетьмане, Діло наше веде. Вони повинні служити прикладом для всіх Гетьманців. Молю Бога, щоб Ваша тяжка праця увінчалась належним успіхом.

Ваші бажання розуміється будуть виконані. Але що моє життя все висить на волоску, то прошу Вашого дозволу спалити прилоги до Вашого листа, щоб вони не залишились на випадок моєї смерті.

Коли мова про дискрецію, то на мою думку було-б найважливіше, щоб підписаний папірець не оставався на руках у третіх осіб і, в разі неуспіху справи, був якнайшвидче взятий назад. На це, Ясновельможний Пане Гетьмане, дозволяю собі особливо звернути Вашу увагу, бо як я зрозумів з Вашого листа, папірець цей ще не у Вас.

Про саму суть справи деякі думки вискажу Ніколі Василевичу, як він приїде до мене. Поки що дозволяю собі повторити те, що я вже мав честь докласти Вам. Мені здається, що при сучаснім положенню крім Америки нема сили, яка вповні могла-б зрозуміти нас і бути по нашому боці, бо тільки Америці поки що потрібний сильний європейський Схід, але Схід не большевицький. Тому всю енергію, на мою думку, в справах загальних слід би звернути на Америку, а в справах Ваших особистих туди, де вони вже знаходять послух. Як би були созвучні нам

великоруські кола і як би спільно з ними почати акцію в Америці на платформі союзу між суверенною Україною і Москвою, то може це найшвидче довело-би до якихось позитивних результатів.

Велика це для мене поміч, при моїх фізичних муках, приїзд Михайла Петровича. За Ваш ласкавий дозвіл на цей приїзд складаю Вам найсердечнішу подяку.

Прийміть, Ясновельможний Пане Гетьмане, запевнення моєї найглибшої пошани і незмінної відданости

В. Липинський в. р.»

Коли цей лист друкує тепер організація п. Павла Скоропадського на «доказ» того, що В. Липинський не тільки апробував «будапештський» папірець п. Павла Скоропадського, а ще й за нього йому «подякував», то треба прийняти одне з двох. Або треба прийняти, що ота організація спекулює на те, що український загаль є настільки примітивний, що найуспішнішим «політичним» засобом серед нього є обманства, — або ж треба прийняти, що самій організації п. Павла Скоропадського відповідають звичай і обичай такого типу, що прийнята між монархістами і Монархом куртуазія не є в відношенню до п. Павла Скоропадського на місці.*) — А може слід навіть прийняти і одне і друге?

Але не досить того! Ця організація п. Павла Скоропадського має в тій-же «будапештській» справі під рукою ще й третє крутість! Вона має чоло твердити, що ніби-то Никола Кочубей і Володимир Залозецький п. Павлови Скоропадському в його «будапештській» імпрезі навіть помагали!

Хай-же тепер читач ще раз вишукає з багатого словника п. О. Скорописа-Йолтуховського відповідні означення і сам нап'ятує це чергове крутість, коли він дізнається, що цей-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський, який нині твердить, що ніби-то В. Липинський, Н. Кочубей і В. Залозецький були співвинуватцями того, що народив п. П. Скоропадський у Будапешті, — цей-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський був сам крайно збентежений «будапештським» поступком п. П. Скоропадського, як тільки про нього дізнався, і — підчас того як В. Залозецький взагалі не був у «будапештську» аферу п. П. Скоропадського втаємничений — цей-же самий п. О. Скоропис-Йолтуховський був при-тягнений Н. Кочубеем до того, щоби цю аферу «монарха» зліквідувати, і дійсно старався в

*) Гляди поміщений далі лист Вячеслава Липинського до Володимира Залозецького з 24. січня 1931. (Замітка Видавництва).

безпосередньому порозумінню з Н. Кочубеєм і за згодою втаємниченого по-невчасі в цілу цю справу В. Липинського всю оту зовсім власновільно dokonану «будапештенську» «акцію» п. П. Скоропадського ударемнити!

Але організація п. Павла Скоропадського має в одній і тій самій «будапештенській» справі кілька «тактик» нараз. З одного боку вона силкується представити В. Липинського, Н. Кочубея і В. Залозецького співвинуватцями тієї авантюри п. П. Скоропадського і викрикує на цих у цій справі цілком неприємних людей: «Ось — мовляв — вони не є ліпші від п. П. Скоропадського!» З другого-ж боку вона послугується ще одним — четвертим — крутіством в одній і тій самій «будапештенській» справі й має чоло робити нині з «будапештенської» дурниці п. П. Скоропадського, якої ще так недавно сама відпиралася, не будь що, а — «успіх української справи за кордоном»!

Видко, що п. О. Скоропис-Йолтуховський, який ще у 1929-ому році помагав В. Липинському і Н. Кочубею ліквідувати отой «успіх», в міжчасі — не гальмований з того часу у виявлювану властивій йому «політичної» натури ні В. Липинським ні Н. Кочубеєм, — вже вспів отрясти з себе до решти невідповідаючі йому погляди про політичну приличність і чесність, бо ось що він нині про цю справу пише в «Ідеї і дійсності»: «20. III. 1929. відповідає Покійний — В. Липинський — горячою подякою «за труд, енергію і непохитність, з якими Ви, Ясновельможний Пане Гетьмане, Діло наше ведете» (диви в горі подане факсиміле листа). І було за що дякувати! Адже-ж поїздка Гетьмана до прем'єра, хоч зараз малої і бідної, але національно міцної держави, яка не має ніяких інтересів робити з якимись крихтими цілями «українські народні уряди», свідчить про якийсь зворот в політичних концепціях, про серйозне признание української справи справою міжнародної ваги, про хоч і неофіційне, але фактичне визнання української нації — нацією державною. Адже-ж граф Бетлен, сам монархіст, здавав собі дуже добре справу з того, що він пертрактує не з першим-ліпшим «представником суверенного народу», а з дійсною персоніфікацією Українського Народу, — з колишнім Гетьманом Всеї України... Колиби якогось нашого «репрезентативного» п. редактора прийняв підрядний урядовець того самого гр. Бетлена і сказав йому пару, нікого ні до чого не зобов'язуючих слів, то ми малиб нагоду тижнями читати великі передовиці про «великий успіх української справи»... З приводу переговорів П. Гетьмана з прем'єром Угорщини, переговорів, які незалежно до їх висліду, є фактом першорядної ваги при сучаснім лихім стані нашої справи, який чейже не ми, гетьманці, завинили, українська

пресова каналія стає в горду позу «оборонця прав українського народу» і галасує про зраду!... Якже низько оцінює такий тип нашу громадську опінію!»

Стільки п. О. Скоропис-Йолтуховський. І дійсно: «якже низько оцінює такий тип нашу громадську опінію», коли він гадає, що ця опінія справді буде вважати «будапештенські» трансакції «персоніфікації Українського Народу» і запит, поставлений графом Бетленом цій «персоніфікації»: «скільки надо денег?» за зречення з прав України на українські землі — «фактом першорядної ваги», і «серйозним признанням української справи справою міжнародної ваги», «визнанням української нації — нацією державною» та «зворотом у політичних концепціях Європи»!

Як зазначено було в I-ому Томі «Збірника Хліборобської України», «будапештенська» справа п. Павла Скоропадського була опублікована як зразок «політичної» ментальности самого п. П. Скоропадського і його організації. Бо й дійсно: «будапештенщинами» є все, що ця організація робить, — і нічим иншим, як тільки зразком «будапештенщини», є хочби й тільки-що зясовані крутіства цієї організації в справі «будапештенського» «договору» п. Павла Скоропадського.

В рямах розмірно невеликої статті годі перечислити всі дотеперішні «будапештенщини» цієї організації. Хай-же тут будуть згадані лиш деякі з них:

По «будапештенськи» поборювала ця організація В. Липинського, оклеветуючи його «божевільним», і по «будапештенськи» лайками, клеветами, неправдами і крутіствами поборює тепер нас. По «будапештенськи» вела вона одну інституцію загально-національного значіння, яку мала в своїх руках, — «Український Науковий Інститут у Берліні» —, і по «будапештенськи» інтригами, безголов'ям, глупотою і протекціонізмом цю для українського громадянства переважну інституцію розвалила й занапастила. По «будапештенськи» вигризла з цього «Інституту» навіть таку п. Павлови Скоропадському аж до самозаперечення віддану і для його організації неопцімно заслужену людину як п. Дмитро Дорошенко, не згадуючи вже про «будапештенський» спосіб вигризаня Володимира Залозецького з того «Інституту», бо від організації п. П. Скоропадського чейже ніхто не може очікувати чесного і приличного відношення до її політичних противників. По «будапештенськи» послужилася ця організація виготовленою В. Липинським і Н. Кочубеем анкетною гетьманського руху, і по «будапештенськи» компромітує тепер Україну й українську справу в Лондоні своєю «акцією» докруг „Investigator“-а. По «будапештенськи» заперечила вона контакт, який був у п. Павла Скоропадського з масон-

ським рухом,*) і по «будапештенськи» обманула вона найвизначніші особистости українського народу в цій справі. По «будапештенськи» вкінці ця організація реактивувала тепер як свого члена п. Осипа Назарука, чим поставила «ванзейську» справу в тісний зв'язок з таким-же самим «реально-політичним» табором українського матеріялістичного опортунізму в Галичині на те, щоби своїм досвідченим, а загалови українському достоту знаним пером ще й п. Осип Назарук на сторінках «Нової Зорі» оприскував Вячеслава Липинського і нас своїм у всіх каламарях уже бувалим атраментом. Не що-давно, а ухвалою «Гетьманської Управи» з 8. лютого 1930 («Бюлетень» ч. 3. 1930) пп. О. Скоропис-Йолтуховський і С. Шемет викидали цього п. Осипа Назарука з першої гетьманської організації за те, що він «висловив по адресі всіми шанованого В. К. Липинського зловбидний, брудний і по суті зовсім несправедливий наклеп, та одночасно продовжував де далі то все виразніше вести свій часопис — «Нову Зорю» — в дусі противнім гетьманській ідеології», і оті пп. Скоропис-Йолтуховські й Шемети заявляли, що «наказують усім гетьманцям не вважати пана д-ра О. Назарука більше за гетьманця, як людину, що порушила основні вимоги організаційної солідарности й дисципліни і причинилася до незаслуженої кривди і образи найбільш поважаного провідника гетьманського руху». З того часу — видно — прийоми організації п. Павла Скоропадського вже ввійшли цілком зідентифікуватися з вище означеними прийомами п. Осипа Назарука в одноцілу «будапештенщину», бо на підставі констатування п. А. Монтрезора, що «перестало існувати те, що на думку Липинського, кидало б тінь на його, Липинського, честь», ціж самі пп. О. Скоропис-Йолтуховський і С. Шемет своєю ухвалою з 28. травня 1932 («Хліборобський Шлях» ч. X. 1932) «вважають ухвалу з 8. II. 1930. дотично Д-ра Осипа Назарука анульованою», а пп. Іван Гладивич, Петро Шостаківський і Володимир Луцький «унезаважують і вицофують» свою друковану в «Ділі» з 20. II. 1930 прилюдну заяву, якою боронили В. Липинського, і «Пана Д-ра Осипа Назарука просять прилюдно вибачити їм заподіяну йому тоді в громадянській opinio кривду»...

Ми ніколи не перечили і тепер не перечимо, що між рядовими членами організації п. Павла Скоропадського є чимало особисто чесних людей, себто людей, які в своєму приватному життю ніколи нікому ніякої незгідної з почуттям честі і гідності шкоди ні кривди не заподіяли. Але на жаль ця приватна мораль отих осіб не стала

*) Гляди поміщену далі пояснюючу записку Н. Кочубея про цю справу. (Замітка Видавництва).

ні їхньою публичною і політичною моралю, ні збірною моралю їхньої організації. Як уже хочби з усього вище зясованого неупереджений читач може сконстатувати, ота організація, керуючися в своїй публичній діяльності повним «наплевательством» на засоби, яких уживає, увійшла за відомом і волею самого п. Павла Скоропадського і за виконною готовістю пп. Скорописів-Йолтуховських, Шеметів і численних їм подібних «підданих» п. П. Скоропадського в стадію остаточного внутрішнього гниття. Проти «будапештської» гнилизни отієї організації виступив був Вячеслав Липинський і проти неї виступаємо й ми, його друзі, — і то виступаємо не крутістьми, неправдами, клеветами й голословними лайками, як це робить організація п. Павла Скоропадського у поборюваню нас, тільки правдивим і безсторонним, річевим, бо строго опертим на фактичних і документальних даних і тому нікого в особистому відношеню не кривдячим зясовуваням фактів, одне лиш закидуючи особисто чесним приклонникам п. П. Скоропадського, які своїми іменами гнилизну їхньої організації прикривають: що їхнє сліпе партійництво ніяк не дозволяє їм пізнати, яку руїну вносить їхня організація в українське життя, розкладаючи політично і психічно останні рештки консервативнішого людського елементу серед українського народу, і що їхнє розуміння «монархізму» не лиш робить їх цілковито нездібними прочистити й уздоровити їхню організацію, а й вальть останні рештки всякої можливости, щоб колинебудь змогла ще на Україні повстати не то реальна українська Монархія, а хочби лиш хоч будь яка реальна українська Держава взагалі.

Ніяка політична організація, яка небудь не булаб її внутрішня конституція, не може — якщо не хоче скінчити своє існування безславним внутрішнім гниттям — обійтися без якогось здійснюваня засад правди, совісті і чести не лиш у відношеню до своїх друзів, але й у відношеню до своїх ворогів. В особливій мірі відноситься це до організацій, побудованих на антидемократичних підставах шанування авторитетів. Бо підчас того, як у демократичних організаціях всеж існує якась виборча громадська контроля, то в отаких авторитарних організаціях контролі зовсім немає і тому, якщо в них не ділає безупинно ніякий безоглядний внутрішній суд на підставі цілком надзвичайно твердих і безкомпромісових законів моралі й відповідальности, — ці організації робляться з неминучою konieczністю центрами гіршої «політичної» гнилизни, ніж навіть найбільш розложені демократичні організації.

І власне така незавидна й невідклична доля судилася

організації п. Павла Скоропадського з того часу, як усунення Вячеслава Липинського й його друзів з неї знищило діланя всякого внутрішнього суду над п. Павлом Скоропадським і іншими «авторитетами» цієї організації. У всьому запанувала в ній «подвійна бухгалтерія», яка розділила «ідею» від «дійсности», «засаду» від «тактики», «теорію» від «практики», «принципальну політику» від «реальної політики», думку від слова, слово від чину, чин від совісті, совість від чести, честь від гідности й достоїнства. В цій організації вже від давна не ділає те, що по німецьки зветься „Treu und Glaube“, а по українськи правда, совість, добра віра і честь, які — якщо остають в силі не лиш між приятелями, але й ворогами — дозволяють людям у їхньому публичному життю вірити один одному на слово і признавати факти навіть тоді, коли вони є для якоїсь людини, чи групи людей не вигідні. Щож проте дивного, що ця сама організація п. Павла Скоропадського, яка на зовні блахманить людям очі, що вона ніби-то «реалізує ідеї Вячеслава Казимировича Липинського», — «про себе саму», «для свого домашнього вжитку», в своєму внутрі стоїть на тому, що «ідеологія В. Липинського» є «необовязкова» для її членів, бо вистарчить «вірувати в Гетьмана з 1918-ого року» і зрештою «визнавати» «ідеологію» п. С. Шемета, або п. О. Назарука, або п. А. Монтезоро, або покійного С. Томашівського — усе «ідеології», які є прямим і отвертим запереченням усіх навчань Вячеслава Липинського? І щож дивного, що ці самі «піддані» п. Павла Скоропадського, які публично у своїх виданнях ніби-то «розпинаються» за свого «суверена» й за всі «акції» і вчинки інших «авторитетів» їхньої організації, — в «приватних» балачках зловствлять і «суверенови» і «авторитетам» і «акціям» і навіть отверто признають, що своїми публичними писаннями роблять «свинства» і «подлости»?*) І що вкінці дивного, що хто мав колинебудь якенебудь відношення до організації п. Павла Скоропадського, а був настільки необережний, що не «зафіксував» перипетій цього відношення безупину «чорне по білому» на папері — а хтож робить таке, якщо шанує сам себе і організацію, до якої належить? — цей може бути того певний, що зірвавши з цієї організації, впаде жертвою просто неймовірних перекручувань фактів з боку отієї «духом» пп. Скоропадських, Скорописів і Шеметів і їм подібних опанованої організації, як це й сталося з Вячеславом Липинським і нами, його друзями?

*) Твердимо це на підставі фактичних і документальних даних, які кожної хвилини можуть бути подані до загального відома. (Замітка Видавництва).

На тлі загального маразму організації п. Павла Скоропадського, який є тим більше відштовхуючий, що ховається за «ідеологію В. Липинського», цитати з його творів і «признавання християнської етики», — на тлі цього маразму є зрозуміло, чому В. Липинський не міг у відношенню до організації, яка бореться всіми способами, занехати таку річ, як нпр. опублікування «будапештенської» справи. Організація, яка боролася проти В. Липинського такими нікчемними засобами як клевета про його «збожевоління», організація, яка ні одної справи, зза якої В. Липинський ввійшов був з нею в конфлікт, не представила згідно з дійсною фактичною правдою, організація, яка перша почала публікувати приватне листування В. Липинського, організація, яка після того, як В. Липинський поінформував був довірою деяких українських діячів про оту «будапештенську» справу, посміла заперечити існування тієї справи, силкуючися зробити з нього ще й клеветника, — така організація дала своїми власними поступками повновласть Вячеславу Липинському опублікувати «будапештенську» справу тим більше, що це не особиста й приватна справа п. П. Скоропадського, тільки справа політична й публічна, бо компромітуюча всю ту першу гетьманську організацію, якої засновником був Вячеслав Липинський.

Нічим иншим не було врешті опублікування «будапештенської» справи, як останньою спробою В. Липинського довести особисто чесних сторонників п. Павла Скоропадського до опам'ятання, що замість підривати вірогідність В. Липинського клеветою про його «божевілля» і самі в себе вмовляти віру в цю клевету, вони краще зробилиб, колиб пригадалися, до чого веде їхню організацію її безсуд і беззаконня й її система «подвійної бухгалтерії» «ідеї» і «дійсності» і колиб вони — замість безчестити Вячеслава Липинського і нас, його друзів і визнавців згідності між ідеєю й дійсністю, — принаймні попрабували свою організацію оздоровити, чого не вдалося свого часу В. Липинському і що на нашу думку взагалі переростає людські сили...

В червні 1933-ого року.

*Володимир Залозецький в. р. Никола Кочубей в. р.
Василь Кучабський в. р. Роман Метельський в. р.
Михайло Савур-Ципріянович в. р.*

Лист Вячеслава Липинського до Василя Кучабського з 15. грудня 1930.

Badegg 15. XII. 1930.

Дорогий Пане Василю!

Перш за все дозвольте обняти Вас за Вашу статтю! Іншого короткого вислову для свого від неї вражіння — не знайду. Позатим до першої частини, крім кількох стилістичних виправок — ніяких заміток не маю. Жду закінчення. Тільки не спішіть,*) бо це річі, що пишуться не для днів, а для років.

Тепер що до інших справ.

1) Лист до Шемета. — Дивний збіг обставин. Власне мав я писати, коли прийшла пошта з Вашим листом з 13. б. м. Всім серцем тішуся, що думки п. Володимира, Ваші і мої так цілком зійшлись. Те саме хотів я Вам тільки що написати. Отже друга Ваша відповідь Шеметові, написана спільно з п. Володимиром — прекрасна.

2) Справа «Д. Гетьм.» Кочубея. Відповідаю вже Вам, щоб не переривати листа, а Ви, розуміється, перечитаете п. Володимирові. Згоджуюсь, що як почне виходити «Гетьманець», то орган Кочубея не потрібний. Що-ж до числа, що мало вийти з його справозданням з його головування в Г. Управі (там мала бути порушена справа П. Руєв) то здається він з причин фінансових не зможе його видати.

3) Тепер найважливіше: Коли, де і як опублікувати дневник Ск-ого. Обміркуйте д. уважно мої проекти з п. Володимиром і нехай п. Володимир б. л. напише мені Вашу спільну думку, а також, розуміється, і п. Роман.

Розмови з Скоропадщиною треба припинити як найшвидче. Для цього:

а) або покищо мовчати, щоб вона виговорилась, перше число «Гетьманця» випустити без мого Комунікату, без від-

*) Підкреслення і правопис оригіналу. (Замітка Видавництва).

гуків на нього, тільки з ідеологічними статтями, зазначивши вкінці, що мій комунікат і всі відгуки з приводу нього будуть поміщені в слідуючій числі, —

б) або, з огляду на те, що вони розсилають анкету і т. д., опублікувати комунікат, відгуки, і дневник Ск-ого в цьому першому числі, тим більше, що друге не скоро випустимо.

Жду відповіді В., що Вам всім видається більше доцільним — чи перше, чи друге. Як? Моя думка; не публікувати дневника Ск-ого сензаційно, окремо. Серед позбавлених здебільшого почуття Землі (держави) Наддніпрянців сензація викличе протилежний ефект: «продав, значить має гроші, отже до нього». Мій проект: Пан Михайло, якому відома вся моя переписка, напише чисто річеве, без тієї полеміки, спростоване найважливіших неправд їхнього «Комунікату», і в тім числі подасть дневник Ск-ого, на тій підставі, що як вільно Ск-ому публікувати в комунікаті Скорописа мої приватні листи до нього, так само вільно і мені передати його приватні листи до мене для публічно ужитку п. Михайлові. Тим самим буде пояснено, чому досі не порушувалась ця справа і буде пояснена головна причина бадегської умови, як моє бажання покласти кінець отаким неповажним, компромітуючим, штубацьким автюрам, і чому я виступив проти Скоропадського, коли він бадегську умову зламав і тим відобрав у мене переконання, що він далі блаженств каригідних робити не буде.

Отже жду погляду всіх Вас на цей проект.

4) Всім серцем тішуся з Вашого семінаря, відчитів і робити серед молоді. І справді нехай доля обереже нас від заскорої популярності. Коли вже маю статті Вашу, п. Володимира і п. Романа — пишу завтра до Жеребка, може він нам допоможе видати якнайшвидче нашого «Гетьманця». Це покищо найважливіше.

Не пишу більше, бо сил фізичних д. мало, а роботи багато. Вірю, що все ненаписане — відчуєте.

Найсердечніше Вас здоровлю, Дорогий мій Пане Василю.

Ваш В. Липинський в. р.

P. S. Повертаю листа Шемета, а копію листа до Кочубея відошлю пізніше, бо вона мені може бути потрібна, коли писатиму до Кочубея.

Замітка Видавництва: На запит В. Липинського в справі форми опублікування дневника п. П. Скоропадського запропонували В. Залозецький, В. Кучабський і Р. Метельський після спільної наради, щоби цей дневник опубліку-

вати в найменше сензаційній і полемічній формі з усіх можливих, а саме: мимоходом у замітці Видавництва до того місця »Комунікату« В. Липинського, на якому є мова про самовільні політичні кроки і акти п. П. Скоропадського, за які не несе ніякої відповідальности ніхто крім нього самого. Листи записаних осіб у цій справі знаходяться в архіві В. Липинського і зможуть бути — відповідно до волі Покійного — опубліковані разом з іншими документами цього архіву в речинці, означеному завіщанням В. Липинського.

З листа Вячеслава Липинського до Володимира Залозецького з 24. січня 1931.*)

2) Справа мого листа до Скоропадського про Будапешт. Отже привівши до порядку всю свою кореспонденцію я знайшов таке:

а) Листа і дневник Скоропадського привіз мені з Берліна п. Ципріянович дня 19. Марта 1929. р. (лист датований 16. III.).

б) В реєстратурі висланих листів значиться у мене під датою 20. Марта: лист до П. Г. і до Н. Кочубея. Копій цих двох листів у мене нема ось з яких причин: 1. Скоропадський вимагав повної тайни в цій справі, навіть перед п. Ципріяновичем; 2. не хотів, щоб про цю справу писалось поштою. Тому ці два листи я не міг подиктувати п. Ц-чу, ані писати в них докладно про справу з огляду на пошту. Листи були короткі і так загальні, що копій я не вважав потрібним залишати. Пригадую собі точно, що в обох листах (де більше, а де менше широко — не пригадую) я зазначив, що прислане мені міняє засадничо цілий курс нашої закордонної політики. Бо досі ми стояли на принципі оборони Сходу при допомозі сильної Української Держави, а тепер ставимо цю державу до послуг тих, що хочуть ослабити Схід. Позаяк всім відоме було моє непримириме становище в цій справі, то я не вважав потрібним пояснити, що цим самим договору я не одобряю, тим більше, що про договір, яко такий я з вище згаданих причин не міг писати. Щоб осолодити цю гірку пілюлю захопленому своїми «успіхами» Скоропадському, я почав листа із звичайного конвенціонального компліменту, що за його клопоти і поїздки ми йому дуже дякуєм, але і т. д. ... Використовувати

*) З обширного листа В. Липинського до В. Залозецького з 24. I. 1931 поміщуємо тут лиш середучу його частину, яка має відношення до „будапештської справи“ п. П. Скоропадського. Приводом до цих вияснень В. Липинського було те, що ванзейці стали розпускати чутки наче-то п. П. Скоропадський мав листа від В. Липинського, в якому цей „одобряє будапештський договір і дякує Пану Гетьману за нього“. (Замітка Видавництва).

оцей конвенціоналізм в формі «подяки» за договір можуть тільки ванзейські дурієвіти. Це так само, як-би хтось претендував до шляхетства на тій підставі, що якийсь чемний чоловік затитулював його «вольгеборене гер», або хтось своєї права на пошану опирав на заголовках листів: «високоповажаний пане».

в) На лист Скоропадського з д. 16. III. і на його дневник я зміг відповісти тільки тоді, коли приїхав до мене Кочубей в Маї. Перед тим, тоб-то між 20. III. і приїздом Кочубея, я до Скоропадського за винятком великоднього поздоровлення, висланого 2. Мая, не писав. Копію складеного тоді з Кочубеєм протоколу долучаю. В цьому протоколі будапештенській справі присвячений пункт третій, розмірно короткий,*) бо ми обидва з Кочубеєм сходились в негативнім відношені до цього договору і я не потребував своїх поглядів ширше протоколювати, будучи певним, що їх Кочубей Скоропадському точно передасть, що він і зробив при передачі цього протоколу. Отже на будуче майте це все на увазі, коли зайде мова про цю справу.

3) Щоб в разі потреби Ви мали дневник Скоропадського під рукою, посилаю Вам його копію, яку прошу бережіть добре.

4) Про листи, які переслав Кочубей через мої руки п. Романові, Ви вже від пана Романа знаєте. Там були цікаві подробиці що до договору, які Вам в виписці посилаю. З цієї виписки видно: що Скоропадський первісно підписав такий договір, про який він пише в своєму дневнику; що потім цей договір був виправлений Кочубеєм і що переляканий Скоропадський обміняв свій перший до-

*) Це місце протоколу звучить так:

III. Относительно извѣстнаго П. Г. договора, то В. К. считаетъ, что, если договоръ этотъ до сихъ поръ не реализованъ*), то оригиналь его крайне необходимо взять обратно изъ чужихъ рукъ и уничтожить вмѣстѣ со всѣми копіями такъ, чтобъ отъ договора этого не осталось бы слѣда, ибо его опубликованіе когда нибудь можетъ повлечь за собою для насъ крайне тяжелыя послѣдствія. Копію, присланную В. К-чу П. Г. онъ возвращаетъ назадъ Н. В. Кочубею съ просьбой передать П. Г. и въ дальнѣйшемъ уничтожить.

а) В. К. считаетъ, что всякіе оригиналы подобныхъ договоровъ ни въ коемъ случаѣ не могутъ выдаваться на руки частнымъ лицамъ и посредникамъ и должны подписываться одновременно договаривающимися сторонами.

б) На будущее время В. К. считаетъ необходимымъ чтобы П. Г. въ подобныхъ случаяхъ всегда бралъ съ собой Голову Гетьманской Управы.

(Примітка В. К. Липинського під текстом протоколу для В. Залозецького: *) Скоропадський все підкреслював, що договір цей не зреалізований, тоб-то, що він ніяких грошей від Мадярів не одержав. Тому то і вставлена тут ця фраза: якщо не реалізован, то забори-ж його назад. В. Л. (Замітка Видавництва).

говір (що зберігався в руках маклера) на договір виправлений Кочубеєм; що цього виправленого договору Маляри розуміється не підписали, але його назад не повернули; і що в цілій цій справі вагу має не стільки сам договір, скільки дневник Скоропадського, малюючий його повну політичну безхарактерність.

Пояснюючі записки Николи Кочубея.*)

І. В справі „будапештського договору“ п. Павла Скоропадського.

Подорож п. Павла Скоропадського до Будапешту в січні 1929 була вирішена без всякої згоди Ради Присяжних і не могла бути апробована Радою Присяжних з тої простої причини, що вона в той час не функціонувала, бо п. С. Шемет бойкотував її та Вячеслава Липинського, ізза чого весь час стояло на порядку дня або піддати п. С. Шемета під суд, або розпустити гетьманські організації. Думка про цю подорож зародилася у того пана (чужинця), якого п. П. Скоропадський іменує в своїм дневнику »п. А.« і який — як висловлюється в цьому ж дневнику п. П. Скоропадський — »маклерував« з »п. В.« (теж чужинцем) цю подорож.

Як Голова Гетьманської Управи я настоював, аби ця подорож відбулася з моєю участю. Аргумент мій був, що той, від якого залежить остаточне рішення (п. П. Скоропадський), не може сам втягатися в пертрактації і ставати під прямий удар другої сторони. Причиноюж моєї вимоги була необхідність здержувати п. П. Скоропадського від »скакання в гречку«, як то він сам любо про себе й свої власновільні підприємства висловлювався.

*) Можна лише дивуватися, як злоба й глупота людська може спонукати людей — як це діється з підданими п. П. Скоропадського — забувати, що поза їх інсинуаціями і пасквілями, якими вони поборюють кляскратично-монархічний рух, існують неоспоримі фактичні і документальні дані. Те, що не було в Брацтва Кляскратів-Монархістів охоти їх досі опублікувати, не означає — як то думають пп. Скоропадські, Скорописи, Шемети та Монтрезори і їм подібні, — що ніби-то фактичні дані позабуті, а документальні загублені. Нечуваним нахабством цих панів я змушений вже тепер ознайомити українське громадянство з дійсним перебігом подій. Тут-же мушу попередити вище названих панів, що маю досить фактичних і документальних даних, аби примусити їх сидіти тихо. Але я настільки певен, що вони самі виявлять з часом своє лице та самі себе знищать, що резервую оті дані не для повалення негідних керманівців організації п. Павла Скоропадського, тільки для академічних, історичних споминів, які підготую до друку. Якщо-ж вище означені панове продовжатимуть вводити українське громадянство в блуд, а споминів не вдасться мені видати в близькому часі, то відповідати їм буду не полемікою, яка є безнадійна з крутіями, а опублікуванням даних, під якими стоять підписи самих отих панів і які тому без коментарів стверджують неправду їхніх сьогоднішніх тверджень. Н. К.

Ці мої вимоги не зустріли співчуття з боку п. П. Скоропадського, бо він не мав ніякої охоти вязати себе. Також і п. А. — треба думати — побоювався за свою «маклерську» акцію. Словом усі мої заходи розбилися на тому, що немає ніяких коштів на мою подорож, тим більше, що і п. П. Скоропадський сам їде на кошти п. А. дякуючи «жертвенности» останнього.

В «Бюлетеню Гетьманської Управи» пп. С. Шемет і О. Скоропис-Йолтуховський оповістили пізніше всім гетьманцям (тоді, коли вони ще укривали «будапештенську» аферу), що ніби-то п. П. Скоропадський мав цінні звязки в певних мадярських кругах. Отже мушу на цьому місці ствердити, що це єсть неправда. Ніяких звязків п. П. Скоропадський не мав і тому міг рахувати побачити лише знайомих пана В., який зазвавши до себе п. П. Скоропадського, брався так би мовити впровадити п. П. Скоропадського в мадярський світ.

В час перебування на Угорщині ніяких відомостей від п. П. Скоропадського не було, і тільки на слідуючий день по повероті п. П. Скоропадський ознайомив мене зі змістом договору. Це було в його кабінеті в Ванзее. По прочитанню договору розмова була буквально слідуюча: «Цей договір недопустимий по суті й формі. Треба сьогодніж визвати п. Скорописа, аби вирішити, як бути.» На це п. П. Скоропадський дослівно: «Иншого вони не згодяться підписати.» В підписаний-же п. П. Скоропадським редакції договору стояло, що (хай п. П. Скоропадський витягне цю редакцію з свого архіву та її опублікує) Угорщина визнає права п. П. Скоропадського на стіл у будучій Україні і дає йому гроші. За те п. П. Скоропадський визнає права Угорщини на всі українські землі в кордонах 1914-ого року. Отже обмін українських земель за визнання особи претендента та грошеві засоби. Весь зміст договору в такій формі, яку прийнято давати маклерам та посередникам. Про права України ані слова.

З прикладів минулого я знав, що там, де замішані грошеві справи, там п. П. Скоропадського переконати не можна. Так і тут я зрозумів, що ніякі аргументи не допоможуть. Але часу гаяти не можна було. Тому зараз-же повстав у мене плян: 1. Грубо кажучи, налякати п. П. Скоропадського тим, що про такий договір мусять бути негайно повідомлені гетьманські організації і в слід за тим прийдеться нести неминучі консеквенції цього; 2. примусити таким чином п. П. Скоропадського дати згоду на перероблення договору; 3. зредагувати договір на ново в такій формі, аби він був з боку форми приличний і рівночасно був по змісті для Угорщини не до прийняття, і щоби в цей спосіб зробити всю будапештенську подорож п. П.

Скоропадського безпредметовою. Умовою успіху цього пляну було провести його так, аби п. П. Скоропадський не зрозумів, що тим самим падає всяка надія на субвенцію від Угорщини.

Я добре розумів, що поступаючи так і переробляючи договір, я тим самим беру і в позитивному відношенні і в негативному на себе відповідальність за те, що було зроблено п. П. Скоропадським без мене і проти моєї волі. Але іншого виходу не було: треба було покутувати за ту основну помилку, що п. П. Скоропадський взагалі був намічений Вячеславом Липинським до персоніфікації українського монархізму в надії, що п. П. Скоропадський зрозуміє потребу реабілітувати себе за виявлену ним у 1918-ому році малодушність і сакраментальний опортунізм, та помилку, що п. П. Скоропадський взагалі був притягнений до класократичної організації всупереч об'єктивним даним,*) — і треба було — як довго було можна — рятувати ім'я п. П. Скоропадського як Гетьмана, хоч-би й проти його волі і навіть несвідомо для нього.

Зараз після розмови з п. П. Скоропадським я повідомив по телефону п. О. Скорописа-Йолтуховського про те, що договір у неможливій формі, але свого пляну йому не висловив. Було це необхідно тому, що була ще одна величезна трудність, а саме: провести діло так, аби не заче-

*) Про діяння, п. П. Скоропадського в 1918-ому році і про його пізніше послідовне руйнування організації У. С. Х. Д. буде мова в моїх споминах. Тут згадаю лише факт, що я, знаючи з досвіду 1918-ого року, що таке уявляє з себе п. П. Скоропадський, згодився на визнання п. П. Скоропадського лише завдяки аргументови Вячеслава Липинського, що в умовах української дійсності треба, щоби було заняте місце Голови Держави, за яке ріжні отамани радо перегризуть один другому горло і знищать до щенту всі живі і здорові початки на Україні. Від п. П. Скоропадського вимагалось лише гідного репрезентування але не вимагалось політичної активності. Визнавши цю необхідність, я всеж таки вважав своїм обов'язком попередити п. П. Скоропадського, що визнаю його лише тому, що думаю, що організація У. С. Х. Д. зуміє накласти своє рішуче вето включно аж до усунення самого п. П. Скоропадського, якщо у нього коли з'явилася б охота повторити 1918-ий рік, а не його реабілітувати. Це й заявив я п. П. Скоропадському в розмові в Кюбі біля Райхенау підчас першого після прийняття Статуту У. С. Х. Д. побуту п. П. Скоропадського в Райхенау у 1921-ому році. Особисто я не тільки вважав за потрібне це висловити, але й мав на це право, бо підчас протигетьманського повстання в 1918-ому році я — перебуваючи в Києві біля п. П. Скоропадського — без уваги на те, що я тоді отверто висловлював п. П. Скоропадському моє негативне відношення до його слабодушного поведіння, його небажання боронити Державу з ризиком власного життя і його проголошення федерації з Росією, я єдиний і одинокий в гетьманському однострою і при зброї був коло гетьманського будинку, аби боронити ще і рятувати з Божою помічю те, що ще можна було боронити і рятувати: честь гетьманського престижу, підчас того коли сам п. П. Скоропадський не повідомивши про це нікого вже сховався був у чужинців, обернувшись з Гетьмана в пана П. Скоропадського. Н. К.

пити авторського самолюба п. О. Скорописа-Йолтуховського, бо в ті часи його відношення до мене було таке, що годі було мені сказати про біле — «біле», аби він не сказав «чорне».

На зібранню, в якому приймали участь пп. П. Скоропадський, О. Скоропис-Йолтуховський і я (в ті часи п. С. Шемет був з нарад виключений за те, що бойкотував Раду Присяжних), було вирішено, що договір треба переробити і що п. П. Скоропадський повинен негайно виїхати, щоби знайти пана В. та стару редакцію договору обміняти через нього на нову.

Остаточна редакція була доручена мені. За ніч праці вона була скінчена. Сформулована була ця нова редакція так: Угорщина визнає права Української Держави на всі українські землі, в яких державах вони нині не знаходилисяб (малося на увазі Польщу і Румунію), а за те п. П. Скоропадський визнає права Угорщини на землі в кордонах 1914-ого року. Таким чином замість обміну території за визнання особи п. П. Скоропадського і за гроші був введений принцип *réciprocité*, себто взаємности, під який підписатися можуть лиш уже існуючі держави. Хоч і така форма мала негативну сторінку, якою було прийняття на себе права обмінювати одні українські Землі на другі, — але ця форма мала теж і позитивну сторінку, бо договір отримував такий вигляд, який мають тисячі договорів між існуючими державами, а крім цього — що в даному разі було найважливіше — ця форма була така, що всяка можливість згоди зі сторони Угорщини була нею виключена. Грошеваж справа була в цій новій редакції взагалі виключена з самого тексту договору й була перенесена в окремий анекс, який таким чином ставав незалежним від територіяльної справи.

Цей новий договір взяв п. П. Скоропадський з собою і десь в маєтку пана В. біля Кельну обміняв його на старий.

Для мене справа здавалася зліквідованою, і залишалося ще тільки завдання, цей договір, після відмови Угорщини, одержати назад і його знищити, щоби з «будапештенської» пригоди п. П. Скоропадського не остало ніяких документів у чужих руках. Сам п. П. Скоропадський у своєму захопленню своєю «акцією» не зрозумів, що цей новий договір не до прийняття для Угорщини, і продовжував покладати на нього надії, але це мене мало турбувало тим більше, що я вирішив подати себе після закінченої ліквідації «будапештенської» справи до демісії (що теж і було мною зроблене).

Але тут сталася ще одна несподіванка, яка примусила мене не чекати. Одного дня п. П. Скоропадський заявив мені, що не маючи терпцю чекати на угорський підпис

під договір, він передав копію договору пану А., аби цей пошукав, чи не можна вже зараз одержати під цей договір гроші в Німеччині. Оскільки перше видання договору було в неможливій формі, оскільки ця нова «акція» п. П. Скоропадського, якою він пробував не то заставляти свій «будапештський» договір ніби якісь цінні папери, не то продавати інформацію про нього, — це вже була просто нечувана річ, що свідчила про якусь просто сакраментальну обмеженість п. П. Скоропадського. Почувши це, я зараз поставив п. П. Скоропадському вимогу негайно взяти від пана А. копію договору назад, а сам зателефонував до п. О. Скорописа-Йолтуховського, аби він приїхав тогож вечера з Берліна до Ванзее, і зясував йому коротко, в чому справа. «Розуміється приїду», відповів п. О. Скоропис-Йолтуховський; «біда з цим Гетьманом!»

Не гляючи на настоювання негайно повернути договір, він був повернений паном А. щойно на другий день, уже після того, як один з визначних урядовців одного міністерства, ознайомившись з цим документом, відповів, що під цей договір ніяких грошей видати не можна...

Замість сипати лайками, ліпше булоб, колиб п. П. Скоропадський опублікував: 1. Перший ним підписаний договір, 2. другий та 3. ту частину свого дневника, яку він укритив від В. Липинського і з якої видко, якого роду «зв'язки» були у п. П. Скоропадського на Угорщині. Всі заяви про те, що ніби-то це неможливо з огляду на таємність, не мають ніякої підстави, бо цей договір не є ніякою офіційною особою Угорщини підписаний і залишився в стадії підписаного тільки самим п. П. Скоропадським акту і тому в стадії приватного підприємства п. П. Скоропадського і пп. А. і В., при чому роля пана В. зводилася тільки до того, що він виведнав побачення п. П. Скоропадського з представником Угорського Уряду.

Тепер що-до листа з «подякою» Вячеслава Липинського. Як з нього видко, я мав їхати до В. Липинського, щоби зясувати йому справу, бо тільки так можна було прийняти те або інше рішення. Тимчасом договір і частина дневника п. П. Скоропадського були надіслані В. Липинському самим п. П. Скоропадським. Алеж Вячеслав Липинський одержав на руки другий, мною вже перероблений, договір у приличній формі, а про існування першого, зробленого в Будапешті самим п. П. Скоропадським, він зовсім не знав, як теж і не знав про вжиток «договору», зроблений п. П. Скоропадським у Німеччині. Одержавши цей другий договір, В. Липинський бачив, що він є зрадагований у приличних формах взаємности,

себто в формі, яка тим самим визнавала рівність між сторонами, а саме рівність не між п. П. Скоропадським і графом Бетленом, тільки між існуючою вже Угорщиною і щойно будучою Україною, при чому грошева справа оставала другорядною. Колиб В. Липинський знав текст першого договору, то напевно »подякував«-би п. П. Скоропадському зовсім инакше! Але й так В. Липинський — як це з його листа виходить цілком виразно — уважав цей договір — навіть в його другій, приличній, редакції — справою остільки компромітуючою, що — дуже добре бачучи це, що такого договору Угорщина ніяк прийняти не може, — з натиском настоював на тому, щоб цей договір »в разі неуспіху справи« під ніякою умовою не оставав в нічиїх посторонніх руках, і рівночасно повідомляв п. П. Скоропадського: »про саму суть справи деякі думки вискажу Николі Васильевичу (Кочубею) як він прийде до мене«.

Властивоюж метою листа В. Липинського не було »дякувати« п. П. Скоропадському, тільки відвернути увагу п. П. Скоропадського від Польщі, з якою порозумітися радив граф Бетлен. Вважав він потрібним це зараз-же зробити тим більше, що знав, що приватний дорадчик п. П. Скоропадського п. С. Шемет мав осьякий дословний погляд про взаємовідносини до Польщі: »Думаю (писав він, при чому тут залишаю правопис оригіналу), нам прийдеться звернути увагу на кола Пільсудського в Польщі і робити заходи*) аби знайти з ними якийсь, хоч би нещирий з їхнього боку (підкреслення моє. Н. К.) компроміс. Пільсудчики бо активні і мають до своєї розпорядимости цілу державу... Монтрезор пише про абсолютну ворожість правлячих і впливаючих тепер в Польщі кол. Але ж ми нічого не зробили досі, щоби когось там на свій бік пригорнути.« Зрештоюж Вячеслав Липинський зазначав, що свій остаточний погляд він вискаже щойно після мого приїзду до нього, поки-що підкреслюючи лиш, що »папірець« треба знищити. Ось і вся »подяка«...

До свого приїзду я не інформував Вячеслава Липинського про дійсний стан річей з двох причин: По перше, стан здоровля В. Липинського був такий, що я не хотів визивати бурі не маючи змоги бути присутнім у Бадегу і втягаючи В. Липинського таким чином в листування. По друге, я знав з досвіду, що листуванням годі як слід вияснити ніякої справи, отже й тут не можна буде всього вияснити.

Після моєї подорожі до Бадегу мається з розмов

*) Ці заходи й робить »Хліборобський Шлях«. Гляди статті »дискусійні« напр. в ч. 11 і 12 (з 1. і 15. червня 1933), або в числі з лютого 1932, як теж писання п. А. Монтрезора, помішувані в цьому тижневику. (Замітка Видавництва).

між мною і В. Липинським таке запротоколоване рішення: 1. негайно взяти назад і знищити договір; 2. на будуче ніяких розмов п. П. Скоропадському не вести без присутності Голови Гетьманської Управи Н. Кочубея.

З наведеного ясно, як розумів свій лист з 20. III. 1929 В. Липинський та що означала його куртуазна «подяка». Чому в той час В. Липинський ще не зірвав зносин з п. П. Скоропадським, — це буде мною описано в моїх споминах.

Що-до слова, даного п. П. Скоропадським Вячеславові Липинському в пізнішій т. зв. Бадегській умові, а саме: що п. П. Скоропадський зобов'язався ним радитися в кожній справі з В. Липинським як зі своїм одним дорадником, то, що це слово було в ній дане і що воно було вправді неофіційною, але на ділі головною її частиною, досить відмітити, що сам п. П. Скоропадський це після свого повороту оповістив і на цій підставі отримував лиш він один право листуватися на далі з В. Липинським. Цього факту п. П. Скоропадський не може сам заперечити і тому він при пізніших заперечуваннях цього його зобов'язання всеж не посмів перечити сам, тільки укритися за свідомо неправдиві спростовання інших: пп. О. Скорописа-Йолтуховського і С. Шемета. Слово він дав і цього слова не додержав.

Накінець ще одна справа, а саме: моєї відповідальності як тогочасного Голови Гетьманської Управи.

П. О. Скоропис-Йолтуховський, який все дуже добре знає, і п. О. Мельник, який нічого не знає, зволіють у їхній «Ідеї і дійсності» твердити, що — «цих лицарів і моралістів знаємо не від нинішнього дня, знаємо зі співпраці і кажемо, що коли у п. Николи Кочубея були дійсно прикмети лицарськості та порядності джентельмена, то він як відповідальний Голова Гетьманської Управи, коли би Пан Гетьман дійсно був поповнив злочин в січні 1929 р., мусів був з Головства ще в січні 1929 р. зрезігнувати! І не чекати, щоби аж в грудні викинули за двері.»

Отже якраз тоді я й подав демісію, і на запит п. П. Скоропадського, чи роблю я це персонально проти нього, я відповів: «Не проти Вас, а проти того, що Ви робите.» І той-же пан О. Скоропис-Йолтуховський моралізував мене тоді, що я не маю права відходити, бо немаким мене замінити, і що я цим відкриваю шляхи «студентам, які нічого неварти». Чому я тоді ще затримався, була лише одна причина: вимога Вячеслава Липинського: «Це твій хрест; мусиш його нести.»

Остаточно подав я до демісії по повероті п. П. Скоропадського з Бадегу (цей акт є в архіві п. П. Скоропадського), коли побачив, що п. П. Скоропадський знайшов спосіб

звільнитись від В. Липинського і що справа першої гетьманської організації тому вже безнадійна та що залишалося ще тільки одне: добитися того, аби Вячеслав Липинський залишив за собою право розпустити Раду Присяжних, як її фактичний Голова, з якого то місця намагалися його усунути — вже тоді разом працюючи — пп. П. Скоропадський, С. Шемет і О. Скоропис-Йолтуховський, і аби В. Липинський залишив за собою формальне право сказати рішуче слово пориваючи з п. П. Скоропадським. Це я й осягнув, і подавши після того до демісії, я відійшов з чистим сумлінням.

Ось як уявляється вся «будапештєнська» справа, якою вона на ділі є.

Відповідальність я завжди на себе брав за все, що робив, — і хай українське громадянство про неї судить і знає, що В. Липинський до «будапештєнської справи» взагалі непричасний і що він не божевільний, коли боровся з лихами, які коїв п. П. Скоропадський і його помічники, бо В. Липинський це до самого останнього зітхнення свого Великий Патріот Української Землі.

Брукселя в червні 1933.

Н. Кочубей. в. р.

II. В справі приналежності п. П. Скоропадського до масонської лжожі.

Питання про належність п. Павла Скоропадського до масонської лжожі було в деякі часи дуже актуальним для У. С. Х. Д. і тому має свою історію.

Вже в 1918-ому році існували твердження, що п. П. Скоропадський належав до лжожі «Нардис», філії „Grand Orient“. Тому коли Вячеслав Липинський почав редагувати Статут і Реглямент У. С. Х. Д. і запропонував мені особисто прийняти в цих працях участь, обома нами була звернена особлива увага, обставити вступлення в У. С. Х. Д. такими умовами, щоби було максимум гарантій недопустити масонів і мінімум можливостей для них проховзнути в організацію. Відсеіль генеза ригорозности Заприсяження.

Правильність нашого погляду була зараз-же стверджена фактом, що один з членів ініціативної групи, про якого були певні дані, що він належав до масонської лжожі, відмовився підписати Статут. Він рішуче виступив проти заборони приймати участь в явних і тайних організаціях поза У. С. Х. Д. і відмовився від прийняття Заприсяження.

Що-до п. П. Скоропадського, то деякі сумніви про його особу викликувало те, що дізнавшись про зміст Статуту, теж і він став усіма силами протидіяти їх суворості, намагаючися відвернути Вячеслава Липинського від зайнятого ним становища під двома мотивами: 1. що монархічне гасло єсть «непопулярним тоді, коли світ в стадії повного одемократизування» і що треба його «заховувати до часів більше сприятливих конюнктур»; 2. що співпраця з такою організацією як запроєктований У. С. Х. Д. може скомпромітувати самого п. П. Скоропадського та відштовхнути від нього широкі круги українського громадянства, «які треба використати». Пропозицією п. П. Скоропадського членам У. С. Х. Д. було взяти на себе ролю «відданих і вірних йому Українців, які в очах чужинців моглиб надавати вагу його особі».

Розуміється, на це Вячеслав Липинський погодитися не міг. Замість того довелося звернути цильнішу увагу на питання про приналежність п. П. Скоропадського до масонської льожі, тим більше, що на прямо поставлений йому запит п. П. Скоропадський відповів досить неясно: «В льожі бував, але ритуалу не приймав», чим у всякому разі він стверджував існування стосунків між собою й масонською льожею. Звідси генеза думки про потребу підписання Заприсяження п. П. Скоропадським і необхідність пірвання з ним звязків в разі невідписання.

Справа підписання Заприсяження п. П. Скоропадським піднімалася двічі: в часи подорожі Вячеслава Липинського до Берліна на весні і осіню 1921-ого року. Першим разом п. П. Скоропадський ухилився під мотивом потреби обдумати. Це тільки збільшило у Вячеслава Липинського переконання про konieczність вияснити масонську справу п. П. Скоропадського остаточно. З його доручення я перевіряв це питання в антимасонській організації в Парижі і одержав відтіль підтвердження, що п. П. Скоропадський знаходиться в льожі. Розуміється, такі дані не могли бути прийняті як абсолютно безсумнівні, але вони збільшували потребу вияснити цю справу з самим п. П. Скоропадським, який продовжував настоювати, що «в льожі бував, але ритуалу не приймав». Тому в свій другий приїзд Вячеслав Липинський вирішив поставити справу рубом — або, або. Або п. П. Скоропадський підпише Заприсяження, або У. С. Х. Д. себе з ним не вяже. Це й виконав В. Липинський, коли теж і цим разом п. П. Скоропадський знову став під різними мотивами зтягати справу остаточної відповіді. Сталося це так. В вечері на передодні відїзду В. Липинського й мого Вячеслав Липинський впевнився, що далі чекати нема чого,

бо нарешті в такий спосіб буде зруйнована вся організація. *) В моїй присутності — бо В. Липинський прохав мене бути присутнім при всіх розмовах — Вячеслав Липинський зараз же потелефонував до п. П. Скоропадського в Ваннзее дослівно так: «Пане Гетьмане, прошу Вас до мене негайно приїхати, бо маю до Вас невідкладне діло і далі чекати не можу.» Коли-ж п. П. Скоропадський і тут став питати, чи не можна відкласти (це мені потім розказав В. Липинський), Вячеслав Липинський лише повторив знов: «Прошу Вас, Пане Гетьмане, без затримки зараз до мене приїхати!» і повісив трубку.

Ми мешкали в той час в одному готелі в Ніколясзее біля Ваннзее. За годину п. П. Скоропадський був у нас.

Тоді Вячеслав Липинський ясував п. П. Скоропадському, що далі чекати не можна, що діло організації потребує не тільки ясности, але і певности і що на ролю «вірних п. Скоропадському» Гетьманців він не піде, бо головне єсть служення батьківщині, яке й вимагає, аби Гетьман дав доказ, що рік 1918 не може повторитися. Одних лиш запевнень уже замало — казав В. Липинський —, потрібна певність, яку може дати тільки те, що Гетьман сам дасть непорушну гарантію, що справа відродження й реабілітації Гетьманства не буде трактуватися п. П. Скоропадським як його особиста й персональна справа. «Або, Пане Гетьмане, Ви підпишете Заприсяження і тим дасте доказ, що між нами працюватимете як рядовий член, приймаючи на себе всі обов'язки і всю відповідальність, або У. С. Х. Д. залишить собі вільну руку,» так приблизно закінчив Вячеслав Липинський. Бачучи, що часи жаргів пройшли, п. П. Скоропадський дав слово, що на другий день підпише Заприсяження. **)

На слідуючий день, 6. XI. 1921, після поновлених вагань п. П. Скоропадський дійсно підписав Заприсяження. ***) Фатальну сторону це підписання мало ту, що від хвилини зв'язана У. С. Х. Д. з п. П. Скоропадським свої відношення до Вячеслава Липинського п. П. Скоропадський поставив у площину використання В. Липинського до останнього і звільнення самого себе від нього при першій нагоді. Це зрештою було добре відомо й п.

*) Заходи п. П. Скоропадського і рівнолежні впливи неназваного тут по імені члена ініціативної групи вже мали той наслідок, що місяць після підписання Заприсяження п. С. Шемет звернувся до Ради Присяжних з вимогою звільнити його від Заприсяження. Рада Присяжних на жаль мала слабість зробити для нього виняток в цьому відношенню. Н. К.

**) П. Скоропис, який при тому не був, підставивши себе і п. Шемета на моє місце, зволить все це називати „пропозицією п. П. Скоропадському вступити до У. С. Х. Д.“. Н. К.

***) За нам і п. С. Шемет подав заяву в Раду Присяжних, що своїх протестів зрікається і повністю приймає Заприсяження. Н. К.

Скоропису, який — треба признати — в ті часи проти цього боровся всупереч п. С. Шемету, котрий — зробивши з себе домашнього царедворця і так ставши в очах п. П. Скоропадського «этотъ дуракъ Шеметь» — теж все виступав проти В. Липинського, закидаючи йому божевілля й постійно настоюючи на тому, що «в акції не потрібно рахуватися з писаннями Липинського».

Треба тут відмітити ту делікатність, якою В. Липинський обійшов питання вступу п. П. Скоропадського до Ради Присяжних, назвавши заходи п. П. Скоропадського «ваганнями»...

Стосунки п. П. Скоропадського з масонами розкрилися виразніше в 1928-ому році.

В 1928-ому році група масонів з льожі, що була в Києві, звернулася через масона-ж князя Кр. до п. П. Скоропадського з вимогою, щоб він повернув їм видані ними п. П. Скоропадському в 1918-ому році 100.000 карбованців по курсу 50 нім. феників за карбованець. Для нас була ця грошева залежність п. П. Скоропадського від масонів повною несподіванкою, бо про цей факт п. П. Скоропадський ніколи ні словом нам не згадав, аж поки в 1928-ому році не одержав цієї рішучої вимоги розплатитися.

Справу прийшлося полагоджувати мені. Трудність її полягала в тому, що по перше п. П. Скоропадський не мав у ті часи до свого розпорядження такої значної грошової суми, а по друге звернення масонів до п. П. Скоропадського мало таку форму начеб-то крім грошового зобов'язання п. П. Скоропадський мав ще й інші, так сказати суто масонські, зобов'язання. Цим ще раз виринали питання про приналежність п. П. Скоропадського до масонської організації й прийшлося знов поставити п. П. Скоропадському прямий запит, чи він належав до льожі. Відповідь була та сама: «В льожі бував, але ритуалу не приймав». Крім того п. П. Скоропадський пояснив, що вважав масонів просто «жорисними йому людьми».

З цілю полагодження справи я і виїхав до Парижа. Пертракції тягнулися кілька днів,*) бо не тільки треба було мені одержати від масонів згоду, щоб вони задоволилися мінімальною сплатою, але й ще спробувати добитися від них дійсної правди і якщо ні, то видобути від них принаймні якийсь документ, в якому масонська організація не тільки потвердилаб, що вона з грошового боку задоволена, але й зрекласяб від будь яких інших, крім грошових, своїх вимог до п. П. Скоропадського. І власне: цього останнього було крайно трудно від масонів добитися, бо парижські панове весь час натякали, що крім

*) Протоколи цих розмов є в мойому архіві. Н. К.

грошових вони мають ще й моральні права, а п. П. Скоропадський обов'язки.

Нарешті, хоч і з трудом, вдалося мені полагодити грошеву справу і одержати документ про зречення масонів від будь яких претенсій до п. П. Скоропадського. Документ цей знаходиться в архіві п. П. Скоропадського.

На підставі всього вище наведеного залишається питання отвертим, чи п. П. Скоропадський »приймав масонський ритуал«, але у всякому разі треба ствердити, що в нього були в 1918-ому році стосунки з масонською організацією і була залежність від масонів найгірша, бо — грошева.

Сумую: факт стосунків п. П. Скоропадського в 1918-ому році з масонами є доказаний; доказано, що він бував у масонській льожі і приймав від масонської льожі грошеві засоби. Що-до прямої й безпосередньої приналежності п. П. Скоропадського до масонської організації, то вона знов стає під знаком запиту з того часу, як п. П. Скоропадський порушив своє дане В. Липинському слово; це порушення слова і взагалі ціле поведення п. П. Скоропадського з Вячеславом Липинським не тільки відіймає віру в підписане п. П. Скоропадським Заприсяження, але й може бути кваліфіковане — згідно з масонськими цілями — як повільна руїна й нищення всякого для себе стримуючого початку і авторитету. Розуміється, швидче чи пізніше правда в цілому своєму обемі виявиться. Згадати тут треба, що в тому-ж 1928-ому році були зроблені п. Кистяківським через п. проф. Д. Дорошенка заходи про створення біля п. П. Скоропадського нової української масонської льожі. Про це буде докладніше в моїх споминах.

Dalhem 6. серпня 1933.

Н. Кочубей в. р.

III. В справі зложення головування в Гетьманській Управі Н. Кочубеєм.

Обставини так званої Бадегської умови, яка скінчилася так фатально й трагічно повільним свідомим удушенням Вячеслава Липинського, будуть мною з'ясовані згідно з фактами і документами в моїх споминах, і ці факти й документи спростують усю брехню, яка писалася з цього приводу пп. Скорописом, Мельником, Шеметом і Монтрезором.

Тут наводжу тільки самі тексти, які свідчать про м о є

відношення до Бадегської умови і про те, що я вважав своїм обов'язком у ті часи, коли я, виконуючи волю Вячеслава Липинського, відгоняв від себе глибоке переконання про про цинічний опортунізм п. П. Скоропадського, лежачий на межі із злом волею.

Текст, яким я на руки п. П. Скоропадського зложив з себе обов'язки 6-ого грудня 1929-ого року, був такий:

Голова Гетьманської Управи.

Ванзее 6. XII. 1929.

Не бажаючи стояти на перешкоді налагодженню нового адміністративного апарату, відповідаючого новому напрямку, який Ви намітили з Головою Ради Присяжних В. Липинським, складаю з себе обов'язки Голови Гетьманської Управи.

Причини цього мого рішення Вам відомі й будуть зафіксовані мною після того, як передам діла Гетьманської Управи особам, яких Ви вкажете.

Для обговорення формальної сторони цієї справи прошу Вас, Ясновельможний Пане Гетьмане, призначити мені час.

Н. Кочубей в. р.

Зложивши з себе головування, я ставив собі ще тільки одну ціль: примусити Раду Присяжних звернутися до Вячеслава Липинського, аби він не зрікався з Головства Ради Присяжних, як це було постановлено між ним і п. П. Скоропадським у Бадегу, а передав головування п. П. Скоропадському лиш тимчасово і тому мав змогу в певний момент, якого неминучість я дуже добре передбачав, накласти своє вето на поступовання п. П. Скоропадського. Як відомо, дійсність дуже скоро підтвердила мої побоювання.

Тому того-ж 6-ого грудня 1929 я тут-же на засіданню Ради Присяжних подав свій особистий погляд:

До Ради Присяжних.

Окремий погляд члена Ради Присяжних Н. В. Кочубея.

Вважав би необхідним з першого ж сьогоднішнього зібрання не спинятись лише, згідно бажанню, висловленому Ясновельможним Паном Гетьманом, на питанню теоретичного повернення Вячеслава Липинського на головування в Раді Присяжних (це питання було винесене мною. Н. К.), але розглянути ті практичні кроки, які могла би зробити Рада Присяжних, щоб дійсно досягнути анулювання Вячеславом

Липинським його зречення від головування в Раді Присяжних.

Щоб залишитись формально Головою Ради Присяжних, Вячеслав Липинський ставив слідуючі умови до Ради Присяжних (ці умови ставив В. Липинський ще за довгий час до Бедегеської умови; вони разом з іншими були відкинені одні п. П. Скоропадським, другі п. О. Скорописом; про це в моїх споминах. Н. К.):

1. Тепер-же розпочати регулярне функціонування Ради Присяжних (яка в той час була бойкотована п. С. Шеметом і тому не збиралась. Н. К.).

2. Виробити зараз-же інструкцію для функціонування Суду, згідно з параграфом 5-им розділу V-ого Регляменту У. С. Х. Д. (щоби була змога дорогою суду не допускати розкладу до організації, якого проявом було тоді нпр. саботування Ради Присяжних п. С. Шеметом, а пізніше були нпр. самочинні «акції» п. П. Скоропадського. Н. К.).

3. негайно приступити до проведення анкети, а далі і до проведення уніфікації, які разом дадуть змогу: а) направити працю всіх гетьманських організацій на один спільний організаційний шлях та скристалізувати їх в одне здиференційоване ціле (згідно прийнятому мойому плану. Н. К.), б) очистити організації від шкідливих елементів (отже й відвернути від гетьманської організації той моральний марш, до якого вона котилася і в якому тепер дійсно й опинилася організація п. П. Скоропадського. Н. К.).

4. Протягом 10 місяців налагодити регулярний вихід «Бюлетеня».

Тому для досягнення повороту В. Липинського до головування в Раді Присяжних я вважав би доцільним, щоби Рада Присяжних з першого-ж сьогоднішнього зібрання приступила до проведення в життя вище означених умов, накреслених В. Липинським.

На закінчення звертаюся до всіх членів Ради Присяжних з побажанням, яке диктує мені Заприсяження, а саме: відкинути безпутню теперішню шарпанину і починаючи зі себе, залишаючись на сутєвому ґрунті Наказу Гетьманської Управи з 21.ІІІ.1927, який окреслює організацію, відповідаючу нашій ідеї, розпочати еру активності з позитивного удосконалення того, що вже існує, а не з руйнування існуючого і з зломання нашого Статуту — Закону нашого буття, введенням самодержавної диктатури.*)

*) Найвно твердять сторонники п. П. Скоропадського, що він не хотів самодержавья, бо залишив Раду Присяжних. Головною прикметою самодержавья єсть нетерпіння ніяких авторитетів поза самодержцем і бажання бути найвищим, а то й одиноким авторитетом понад безавторитетними usługовцями, які й уявляють собою для п. П. Скоропадського фікцію Ради Присяжних. Н. К.

Коли на цей ґрунт станемо, то покажемо, що не тільки вміємо балакати про активність, але й вміємо бути активними на ділі і активно провадити те, що вважаємо потрібним.

Тільки цим шляхом Бадегська умова зможе з негативного акту стати актом позитивним, бо її позитивний бік — відновлення та усталення солідарних відношень поміж Паном Гетьманом та Головою Ради Присяжних — є знищений запроєктованою формальною стороною проведення в життя цієї умови (а саме: тим фактом, що Рада Присяжних переставала бути органом обмежувачим евентуальні своєвілля п. П. Скоропадського як Гетьмана, себто як персоніфікації монархічного руху, але не як «самодержця» Н. К.).

Член Ради Присяжних **Н. Кочубей** в. р.

Разом з подачею цього окремого погляду я довів до відома Ради Присяжних, що в разі коли Голова Ради Присяжних В. Липинський свого акту зречення не відкличе, або зовсім від діл усунеться, то я подам слідуючу заяву:

Н. Кочубей.

Панові Голові Ради Присяжних П. Скоропадському.

1. Цим маю честь довести до Вашого відома, що приймаючи на себе всю відповідальність і наслідки з цього мого акту впливаючі, я з сьогоднішнього дня складаю з себе обовязки Члена Ради Присяжних, залишаючись вірним своєму Заприсяженню і Статуту нашому.

Мотиви цього мого акту слідуючі:

1. Зложеня з себе прав і обовязків Головою Ради Присяжних В. Липинським;

2. не відповідаюче ані Статуту, ані всім взятим на себе Заприсяженням обовязкам, ані всій нашій ідеології складеня на руки Ясновельможного Пана Гетьмана Вячеславом Липинським прав і обовязків Голови Ради Присяжних, що могло б статись тільки згідно параграфу 4. Розд. V. Регляменту У. С. Х. Д. як тимчасова передача підчас хороби, чи відїзду, а не як наділеня Ясновельможного Пана Гетьмана правами Самодержавної Диктатури;

3. моє глибоке переконання, впливаюче з віри в нашу ідеологію, в неможливість збудувати правну Трудову Українську Державу методами безправної охлократичної диктатури.

Я глибоко переконаний, що тільки стійкістю на нашому ідейному ґрунті і вірністю законам нашої ідеї, а не засобами химеричного охлократичного самодержавя, зможемо ми виконати обовязки перед недержавною Батьківщиною нашою.

На закінчення мушу додати, що згідно Заприсяженню своєму й совісті поверну до активної праці, якщо мені Бог допоможе, ступивши на рідну Землю, на якій всі сили свої віддам в першу чергу для будовання клясократичної Української Трудової Монархії з родом Скоропадських на чолі рівнолежно з боротьбою проти всякої охльократичної самодержавної диктатури, звідкиб вона не виходила.

Боротьбу цю не можу вести тут не з браку волі, чи з малодушя, а в тому переконанню, що боротьба ця мусить вестись починаючи з позитивної праці на користь нашої ідеї й діла, яку ми самі, як показує дійсність, зробили неможливою.

Дякуючи тому, що з огляду на моє настоювання Вячеслав Липинський небаром після того **своє зречення анулював**, ця заява залишилася лише в невідданому виді.

Того-ж вечера, коли я подавав до відома свою повизшу заяву, я віч-на-віч висловив п. П. Скоропадському **все,*)** що про нього думаю, і то в такій формі, як не висловлював нікому. Це був мій останній акт. Так з організаційного боку виглядає «викинення мене за двері».

При кінці мушу ознайомити українське громадянство з останнім моїм листом до п. П. Скоропадського, написаним мною з приводу порушення слова п. П. Скоропадським і усунення Вячеслава Липинського та перекручування моїх слів.**)

Ясновельможний Пане Гетьмане!

З огляду на те, що лист мій до Вас не був прийнятий і мої вимоги не виконані, я, згідно змісту мого листа з 4. V. 30, примушений вважати, що всіма з цього випливаючими наслідками, що перекручування моїх слів зроблено Вами умисно.***)

Як видно, і визнання Вячеслава Казимировича душевно хворим також іде від Вас та Ви стали вважати, що

*) Ця розмова в мене записана, і якщо п. П. Скоропадський цього хоче, то майже дослівно можу її опублікувати. Н. К.

**) Цей лист з 12 червня 1930 писаний по російськи. Подаю його в українському перекладі. Н. К.

***) В листі з 4. V. 1930 Н. Кочубей вимагав: а) щоби п. Павло Скоропадський виконував своє слово, дане в Бадегу В. Липинському, та нагнаних, що поширювали з центру чутки про божевілья В. Липинського, б) щоби в черговому числі „Бюлетеню Гетьманської Управи“ була надрукована правда, а саме, що Н. Кочубей не робив ніяких заяв про його звільнення від присяги і тому дотичне рішення, надруковане в тому „Бюлетеню“ від імени „Ради Присяжних“, є помилковим. (Замітка Видавництва).

самі можете керувати нашим Ділом. Я всеж таки не трачу надії, що Ви раніш чи пізніш ще прийдете до переконання про згубність цього для нашого Діла.

Аби облекшити Вам це зрозуміти:

1. Раджу Вам пригадати собі самотійно підписаний Вами договір з Угорщиною, котрий потім прийшлося мені та О. Скоропису переробляти, аби він одержав хоч дрібочку пристойний вигляд замість того, який було вгодно Вам йому надати. Хоч маю надію, що Ви витягнули його з третих рук та по настоюваню Вячеслава Липинського і моїм його знищили, то всеж таки про цю прояву Вашої самотійности буде дуже Вам корисно не забувати.

2. Таксамо не пошкодилоб Вам пригадати собі, як Ви збиралися через А. одержати під цей договір гроші в Берліні, від чого я тоді Вас ледви вдержав.

3. Теж не завадить Вам, якщо будете памятати про Вашу масонську авантюру, котру мені прийшлося ліквідувати.

4. Таксамо не від річи булоб подумати Вам про те, яку користь Ви принесли нашому ділу тим, що довели себе до установлення понад Вами особистої опіки, яка зробила з Вас з зовнішньо-політичного боку остаточно покінчену людину. Мені здавалося, що Ви це розумієте. А виходить, що ні.*).

5. Від Вас вимагалось тільки одне: бути охоронником того місця, за котре в наших проклятих умовах люде радо перервуть один другому горло. Але для того, аби це виконати, треба мати інстинкт справедливости. Це дуже мало і разом з тим дуже багато.

Ви-ж замість цього, відчувши ґрунт під ногами, лише мрієте висунути наперед свою особу та думаєте, що Україна це Ви. Цим Ви лише осягнете ще гіршої катастрофи ніж в 1918-ому році. Якщо тут незрячі за Вами і підуть, то тим гірше буде їх розчарування, коли вони прозріють.

Тільки тоді зумієте Ви знайти правдивий шлях, коли знайдете в собі мужність відчуту й пізнати дійсність, а саме, що Ви політично в зовнішньому відношеню скінчена людина, а в внутрішньому остільки, оскільки починаєте проявляти самотійність.

Це одне.

Друге для будуччини.

В тому положеню, яке єсть, — Данило Павлович це поки що культурний та політичний недоросток. Богато треба

*) Треба відмітити, що допомогу від одного уряду (це крім особистої опіки) п. П. Скоропадський згодився одержувати не на підставі того, що був у 1918-ому році Гетьманом, а на підставі того, що він російський генерал. Н. К.

йому затратити сил, аби стати на височінь його обов'язків в сучасному і будучому та не стати героєм з оперетки.

Вже давно був-би час вивести наше Діло з Вашого хатнього ужитку та керуватися не смаками, а звичайною справедливістю.

Поки це не станеться, прийдеться мені керуватись виключно своєю присягою нашому Ділу, а до Вас відноситися — з усіма впливаючими з цього наслідками — як до члена Ради Присяжних, використовуючого організацію в своїх цілях при допомозі крутих.

Член Ради Присяжних Н. Кочубей в. р.

На цей лист одержав я відповідь через п. О. Скорописа. Усе, на що в цій відповіді спромоглися пп. П. Скоропадський і його «служилі люди», — це була найординарніша особиста лайка, очевидно, відповідаюча власному високому достоїнству цих людей. Ось деякі виїмки: «Цим разом», так пише п. О. Скоропис-Йолтуховський, «пишу лише тому, що хоч я і знаю, що такі ханжі як Ви здебільшого призивають ім'я Боже все, то все Ви його призиваєте (де? Н. К.), а для мене не ханжі воно іменем Божим залишається.» І далі пише про ванзейську опінію про мене: «Була у Пана Гетьмана нікчемна, ні до якої праці не здатна приживалка по імені Кчбй, яку Пан Гетьман одного гарного дня виставив за двері. Приживалка розуміється, як всяка угнетенна невинність біжить і кричить, що вона в ночних горішках свого пана бачила.»

Не буду утруднювати читача дальшими цитатами з цього академічного твору, тим більше, що повністю опублікую лист у своїх споминах.

Мое становище і загальна політична і духовна атмосфера біля п. П. Скоропадського — думаю — з усього вище наведеного з'ясовані ясно. Розуміється, що замучення Вячеслава Липинського ванзейською клікою тільки провело остаточну грань між мною і цілим «ділом» п. П. Скоропадського.

Dalhem 6. VIII. 1933.

Н. Кочубей в. р.

**Адреса Видавництва і Адміністрації
„Збірника Хліборобської України“.**

В справах видавничих, тоб-то з дописями, причинками, листуванням, просимо звертатися на адресу:

V. Kutschabsky
Berlin-Steglitz
Ringstr. 9. II. r.

В справах адміністративних, тоб-то грошових і з замовлюваннями, просимо вживати адресу:

R. Metelsky
Praha II.
Resslova ul. 2.

~~(Kraus)~~
Друж 40 коп (19862)

Р
А 3557 y

Ціна: В краю 2— зол.; в Чехії 8 ч. кор.;
в Німеччині 1 мар.; в Австрії 2— шіл.;
в Америці 50 цент.

191 3557_y